

Onderzoekagenda

Westelijke Veenweiden 2012-2015

Concept - 18 oktober 1011

Opgesteld door:
Hein Korevaar
Plant Research International, Wageningen UR

Onderzoekagenda

Westelijke Veenweiden 2012-2015

Concept - 18 oktober 2011

Opgesteld door:

Hein Korevaar

Plant Research International, Wageningen UR

Email: hein.korevaar@wur.nl; tel. 0317-480863

Met medewerking van:

Erik Jansen

Projectleider Westelijke Veenweiden bij Programmabureau Groene Hart

Harold IJskes

Programmabureau Groene Hart

Frank Lenssinck

Manager proefbedrijf Zegveld, Wageningen UR Livestock Science

Inhoudsopgave

Samenvatting Onderzoekagenda 2012-2015	4	
1. Inleiding	10	
2. Doel van kennis- en innovatieprogramma	11	
3. Opstellen van een onderzoekagenda 2012-2015	12	
4. Analyse kennisbehoefte	14	
4.1 Kennisbehoefte vanuit het domein van de overheden	14	
4.2 Kennisbehoefte vanuit het domein water	19	
4.3 Kennisbehoefte vanuit het domein landbouw	21	
4.4 Kennisbehoefte vanuit het domein water	23	
4.5 Kennisbehoefte vanuit het domein recreatie	24	
4.6 Kennisbehoefte vanuit bewonersorganisaties, lokale (overleg) groepen en ondernemerskringen	24	
5. Speerpunten	25	
7. Onderzoekvragen	28	
Speerpunt 1: Boeren in de veenweiden	28	
Speerpunt 2: Biomassa	31	
Speerpunt 3: Nutriënten en waterkwaliteit	32	
Speerpunt 4: Beperking bodemdaling	35	
Speerpunt 5: Systeeminnovaties	38	
8. Vervolgstappen	41	
9. Geraadpleegde bronnen	42	
Bijlage 1	Plan van aanpak uitwerking Onderzoeksprogramma Westelijke Veenweiden en Kennis- en innovatiecentrum Westelijke Veenweiden	43
Bijlage 2	Gesprekken over kennisbehoefte met vertegenwoordigers van de in het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden deelnemende partijen	47

Samenvatting Onderzoekagenda 2012-2015

De veenweidegebieden zijn oude en unieke cultuurlandschappen. De grondgebonden landbouw is een belangrijke drager van dit cultuurlandschap. Om die betekenis te kunnen handhaven is een duurzaam toekomstperspectief voor de landbouw gewenst. De veenweidegebieden zijn ook kwetsbare gebieden. Geringe draagkracht van de bodem en bodemdaling zijn daarvan duidelijke voorbeelden. De problematiek in de westelijke veenweiden wordt verergerd door de verwachte klimaatverandering. De stijging van de zeespiegel veroorzaakt een verdere zoutindringing via de ondergrond en daarmee verzilting. De hogere temperatuur en lange droge perioden in de zomer veroorzaken verdroging van o.a. dijklichamen en extra emissie van broeikasgassen. Hevige regenval en hogere rivierafvoeren noodzaken tot meer waterberging. Beleidsmatig zullen er keuzes gemaakt moeten worden welke functies in welke deelgebieden perspectief hebben en welk watersysteem daarbij hoort. De verstedelijking rondom de westelijke veenweidegebieden vraagt om meer ruimte voor wonen, werken en recreatie. Kortom, er is een veelheid aan ontwikkelingen en daarmee samenhangende vragen die in het westelijk veenweidegebied samenkomen. Dit vraagt om een integrale aanpak van de problematiek en een gezamenlijk zoeken naar oplossingsrichtingen.

De provincies Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Holland, de waterschappen, LTO Noord en het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie zijn van plan hun kennisbehoeftes en hun investeringsbudgetten voor kennis en innovatie voor de westelijke veenweiden te bundelen in een gezamenlijk kennis- en innovatieprogramma. Door deze samenwerking in de regio's Groene Hart en Laag Holland willen de partijen een snellere ontwikkeling en implementatie van kennis en innovatie bereiken.

Het kennis- en innovatieprogramma moet een bijdrage leveren aan het bieden van perspectief aan de landbouw binnen de randvoorwaarden van de instandhouding van de veenweiden (hogere grondwaterstanden, natuur- en landschapsbeheer, etc.). Het kennis- en innovatieprogramma Westelijke Veenweiden heeft als doel een vitaal en klimaatbestendig veenweidelandschap, met een gezonde landbouwsector en een duurzaam bodem- en watersysteem.

De opdracht voor het opstellen van een onderzoekagenda 2012-2015 (en voor een businessplan voor een mogelijk op te richten Kennis & Innovatiecentrum Veenweiden) is gegeven door het Programmabureau Groene Hart namens de provincies, waterschappen, LTO Noord en het Ministerie van EL&I. In afgelopen weken hebben gesprekken plaatsgevonden met bovengenoemde organisaties over een 1^e concept van deze Onderzoekagenda. Die gesprekken waren met name gericht op de analyse van de kennisbehoefte. Dus om te bespreken of we de juiste vragen genoemd hebben en om door te vragen naar prioritering, beschikbare budget, mogelijke samenwerking etc. De gesprekken hebben input geleverd om de speerpunten en de belangrijkste onderzoeksvragen voor 2012-2015 te benoemen. Deze speerpunten en onderzoeksvragen zijn besproken op een workshop op 12 oktober met vertegenwoordigers van de waterschappen, provincies en LTO Noord. Voor een lijst met aanwezigen zie bijlage 2. In de voorliggende 2^e concept Onderzoekagenda 2012-2015 zijn de uitkomsten van de individuele gesprekken en van de workshop van 12 oktober verwerkt. Dit 2^e concept wordt voorgelegd aan de Stuurgroep Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden in een vergadering op 26 oktober 2011, zodat de Stuurgroepleden het voorstel nog voor eind 2011 kunnen bespreken met hun achterban. Het streven is dat dit proces rond de jaarwisseling 2011/2012 uitmondt in een breed gedragen Onderzoekagenda 2012-2015 met kennis- en innovatievragen die op korte termijn (2012) en op langere termijn aangepakt worden en het daarvoor beschikbare budget.

Het 2^e concept zal na 26 oktober met een aantal nauw bij het veenweidegebied betrokken partijen worden besproken om met hun reacties tot een nog beter programma te komen en aan draagvlak te bouwen. Ook zal worden afgestemd met organisaties als STOWA, SKB, Wageningen UR en onderwijsinstellingen die betrokken zijn bij kennisontwikkeling en -deling in het westelijk veenweidegebied, zodat doublures het werkprogramma worden voorkomen.

Speerpunten

De Onderzoekagenda is opgebouwd rond een vijftal speerpunten die in de verschillende gesprekken steeds weer genoemd werden. Deze vijf worden hieronder in willekeurige volgorde gepresenteerd. Bij elk speerpunt worden enkele prioritaire onderwerpen genoemd waarnaar onderzoek gewenst is:

Speerpunt 1: Boeren in de veenweiden

De veenweiden liggen op een bodem met specifieke eigenschappen. Dit vraagt in een aantal gevallen om een andere manier van boeren dan op de zand- en kleigronden. Zeker als het peil verhoogd wordt om bodemdaling tegen te gaan. Bodemdaling vertragen kan met een hoger peil of met een dynamisch peil in combinatie met infiltrerende maatregelen. De kennisvraag is hoe je als ondernemer onder die omstandigheden je bedrijfsvoering moet aanpassen om toch bedrijfseconomisch rendabel te blijven werken en of je nieuwe economische pijlers onder je bedrijf kunt zetten. Het veenweidegebied stelt ondernemers ook voor een aantal andere problemen die samenhangen met de specifieke omstandigheden van de veenweiden, zoals infrastructuurproblemen, bedrijfsvergroting, bedrijfsverplaatsing buiten de lintbebouwing, mogelijkheden voor beweiding met melkkoeien en draagkracht van de bodem.

Een andere insteek kan komen uit de constatering dat het onder bepaalde omstandigheden geen bedrijfseconomisch rendabele landbouw mogelijk is (bijv. Bodem te drassig of verkaveling te slecht). Als de samenleving dan toch melkveehouderij in het gebied wil behouden, dan zal de overheid namens die samenleving de ondernemers moeten belonen voor het behoud van de kwaliteiten (bijvoorbeeld het groene, open landschap met veel water, vergezichten, weidevogels etc.). In Laag Holland wordt in een pilot-project in het kader van de herziening van het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid al ervaring opgebouwd met het leveren door boeren van wat genoemd wordt 'maatschappelijke prestaties'.

De landbouw in de veenweiden zal zich door bovenstaande invloeden in diverse richtingen ontwikkelen. Speerpunt 1 is een meerjarig speerpunt, met een brede focus. Het speerpunt richt zich zowel op innovatie als het ontwikkelen van kennis en het implementeren van ontwikkelde kennis in de praktijk.

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

<i>Onderwerp:</i>	De landbouw in de veenweiden heeft toekomst
<i>Doelstelling:</i>	Oplossen van de typische veenweideknelpunten in bedrijfssysteem en in regelgeving (met name ruimtelijke ordeningsaspecten) die een bedrijfsvergroting van melkveebedrijven belemmeren.
<i>Vragende partij(en):</i>	LTO Noord
<i>Potentiële partners:</i>	Provincie Zuid-Holland CAH Dronten (Christelijke Agrarische School – HBO)

<i>Onderwerp:</i>	Mogelijkheden van verbrede landbouw voor bedrijven in de veenweiden
<i>Doelstelling:</i>	Verkenning naar mogelijkheden van verbrede landbouw in de veenweiden en de knelpunten in regelgeving die aangepast moeten/kunnen worden om die ruimte te vergroten. Nadrukkelijk hierbij ook de mogelijkheden van het toekomstig GLB meenemen.
<i>Vragende partij(en):</i>	LTO Noord

<i>Onderwerp:</i>	Samengaan landbouw en natuur
<i>Doelstelling:</i>	Nagaan van bedrijfseconomische, technische en ecologische gevolgen van aanpassing van bedrijfsvoering op delen van het bedrijf om natuurdoelen en wateropgaven te realiseren. Productieomvang van bedrijf blijft op peil doordat bedrijf gecompenseerd wordt met extra gronden.
<i>Vragende partij(en):</i>	Waternet

Speerpunt 2: Biomassa

Her en der ontstaan in het gebied initiatieven om biomassa beter te benutten en duurzame energieproductie te stimuleren. In 2011 zijn de biomassastromen en potenties daarvan in beeld gebracht in de provincie Utrecht en het Groene Hart. Er blijft nog veel biomassa onbenut. Er is behoefte aan het verbinden van partijen, bijvoorbeeld als het gaat om biomassa-aanbod en (energie)vraag bij elkaar te brengen, aan het actief onder de aandacht brengen van de beschikbare kennis en ervaring en aan het signaleren van knelpunten in de regelgeving. Dit is een meerjarig speerpunt. De vraagstelling komt momenteel zowel vanuit het beleid als uit de praktijk.

Een ander spoor waarvoor steeds meer belangstelling komt is het door middel van bioraffinage winnen van bijv. eiwit uit gras. Biomassateelt kan vrijkomende gronden of gronden die vanwege bodemdaling te nat worden voor gangbare landbouw een nieuwe economische functie geven. Ook zijn er kansen om biomassateelt te combineren met waterbergingsfuncties en/of een recreatiebestemming.

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

<i>Onderwerp:</i>	Biomassateelt op natte gronden passend in landschap
<i>Doelstelling:</i>	Verkenning naar de mogelijkheden van rendabele biomassateelt op veengronden en daaraan gekoppeld de verwerking en vermarkting van energie, eiwit en evt. andere producten.
<i>Vragende partij(en):</i>	Provincie Utrecht Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Speerpunt 3: Nutriënten en waterkwaliteit

Boeren en waterschappen optimaliseren gezamenlijk de waterhuishouding met als doel een robuust en klimaatbestendig watersysteem. Ze toetsen en beoordelen maatregelen om uitspoeling en emissie van nutriënten van veenweidepolder naar boezemwater tegen te gaan. Een vraag daarbij is ook hoe je bij klimaatverandering peilen kunt handhaven in combinatie met onderwaterdrainage, met zo min mogelijk inlaat van gebiedsvreemd water. Essentieel is dat de maatregelen goed passen in de bedrijfsvoering van de agrarische bedrijven. De discussies bij waterschappen gingen afgelopen jaren vaak richting grote robuuste peilvakken (functie volgt peil). De vraag is echter of een meer maatwerkaanpak toch niet zal resulteren in verminderde waterbeheerskosten en beter zal aansluiten bij de wensen vanuit de bedrijfsvoering. De toekomstige aanpak van het waterbeheer moet daarbij meer gestuurd worden vanuit kwalitatieve (in brede zin) dan vanuit kwantitatieve aspecten. Dit vraagt om een omslag in het denken.

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

<i>Onderwerp:</i>	Klimaatverandering en waterkwaliteit; invloed van sulfaat op behoud en herstel van laagveen
<i>Doelstelling:</i>	Inzicht in de rol van sulfaat in chemische bodemprocessen en gevolgen voor behoud en herstel van laagveen
<i>Vragende partij(en):</i>	Provincie Zuid-Holland Waternet
<i>Potentiële partners:</i>	Hoogheemraadschap van Rijnland

<i>Onderwerp:</i>	De zuiverende sloot
<i>Doelstelling:</i>	Zuiverend vermogen van sloten en invloed op de waterkwaliteit van het gebied.
<i>Vragende partij(en):</i>	Waternet Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

<i>Onderwerp:</i>	Waterbeheer
<i>Doelstelling:</i>	Een verkennende studie hoe op gebiedsniveau zaken het beste gekoppeld kunnen worden, ook in combinatie met andere functies in het gebied.
<i>Vragende partij(en):</i>	Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Speerpunt 4: Beperking bodemdaling

Bodemdaling (en dan vooral het tegengaan van bodemdaling) is een belangrijk onderwerp in het hele kennis- en innovatieprogramma. De focus ligt momenteel sterk op onderwaterdrainage als middel om bodemdaling af te remmen, maar het speerpunt is breder. Er zal de komende jaren gezocht worden naar andere methoden om bodemdaling te beperken, terwijl daarnaast de voorspelling van bodemdaling (ook locatiespecifiek) zal moeten verbeteren. Ook moet er nagedacht worden over andere bedrijfssystemen (bijv. rieteconomie, waterboeren) die minder bodemdaling veroorzaken. Naast de gevolgen voor bodemdaling zijn daarbij ook de economische aspecten van belang. Wat is het saldo/ha bij diverse peilen, bij variabele peilen, bij onderwaterdrainage en bij nieuwe innovatieve bedrijfssystemen? Een regelmatig terugkerende kennisvraag is of er innovaties denkbaar zijn en toegepast kunnen worden, op daarvoor in aanmerking komende (deel)gebieden, die bodemdaling verder afremmen of zelfs kunnen zorgen voor nieuwe aangroei van het veen.

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

<i>Onderwerp:</i>	Bodemdaling bekijken vanuit functies van het gebied
<i>Doelstelling:</i>	Handvaten om af te wegen hoe ernstig verdere bodemdaling is en kwetsbare gebieden benoemen waar geen verdere bodemdaling mag plaatsvinden.
<i>Vragende partij(en):</i>	Provincies Utrecht Provincie Zuid-Holland
<i>Potentiële partners:</i>	Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden Ministerie van Infrastructuur & Milieu

<i>Onderwerp:</i>	Bodemdaling als functie van geologie
<i>Doelstelling:</i>	Inzicht in snelheid en gevolgen van bodemdaling in verschillende delen van Westelijke Veenweiden.
<i>Vragende partij(en):</i>	Waternet Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard

<i>Onderwerp:</i>	Bodemdaling remmen door ophoging
<i>Doelstelling:</i>	Compenseren van bodemdaling en verbeteren draagkracht van de bodem.
<i>Vragende partij(en):</i>	Provincie Utrecht
<i>Potentiële partners:</i>	Mogelijkheden als gezamenlijk project van STOWA, SKB en KIC Veenweiden

Speerpunt 5: Systeeminnovaties

Kenmerkend voor de veenweiden is de grote mate van onderlinge beïnvloeding van processen als bodemdaling, waterbeheer en –kwaliteit, bedrijfsvoering en economie. Dit dwingt ons om in het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke veenweiden zwaar in te zetten op een integrale benadering. Een integratie van de technische en ecologische processen, maar ook op de interacties tussen actoren (boeren, waterschappen, maatschappelijke organisaties) in de veenweiden. Daaraan vooraf gaat het ontwikkelen van een samenhangende visie op het gebied: hoe gaan we om met functies van het gebied, waar verweven, waar scheiden. We hebben dit speerpunt Systeeminnovaties genoemd. In dit speerpunt komen procesvragen aan bod, maar ook kennisvragen als hoe bereik je draagvlak voor innovaties. Een belangrijke kennisbehoefte die in de gesprekken naar boven kwam is de vraag waar de systeemgrenzen liggen in zowel in technische zin als economisch, maar ook in sociaal en bestuurlijk opzicht.

Nadat de grenzen via verschillende scenario's zijn verkend, komt de vraag hoe die kennis om te zetten in beleid en te vertalen in maatregelen (uitvoering, beheer) die zekerheden bieden aan ondernemers en andere betrokkenen (bijv. bewoners) in het veenweidegebied. Voor waterschappen is één van de vragen hoe de vraag naar de toekomstige zoetwatervoorziening van Nederland (die in het Deltaprogramma wordt verkend) specifiek kan worden gemaakt voor de veenweiden.

Van verschillende kanten is in de gesprekken gepleit voor het uitvoeren van een grootschalige pilot gericht op de veenweiden, waarin o.a. onderwaterdrainage en het daarmee gepaard gaande waterbeheer wordt uitgetest op gebiedsniveau. In de pilot moet dan niet alleen aandacht zijn voor bodem- en wateraspecten, maar voor bedrijfstechnische en -economische aspecten. Voor de Topsector Water zou zo'n grootschalige pilot voorgedragen kunnen worden als 'showcase' voor de westelijke veenweiden.

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

<i>Onderwerp:</i>	Ontwikkelen van een samenhangende visie op het gebied
<i>Doelstelling:</i>	Ontwikkelen van een samenhangende visie op het veenweidegebied. Waar zet je in op landbouwontwikkeling en waar op andere functies?
<i>Vragende partij(en):</i>	Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier

<i>Onderwerp:</i>	Systeeminnovaties
<i>Doelstelling:</i>	Genereren van ideeën voor systeeminnovaties
<i>Vragende partij(en):</i>	Provincie Zuid-Holland
<i>Potentiële partners:</i>	CAH Dronten (Christelijke Agrarische School – HBO)

<i>Onderwerp:</i>	Grootschalige pilot(s)
<i>Doelstelling:</i>	Een grootschalige pilot waarin onderwaterdrainage en het daarmee gepaard gaande waterbeheer wordt uitgetest op gebiedsniveau. In de pilot integratie van bodem- en wateraspecten, en van bedrijfstechnische en -economische aspecten.
<i>Vragende partij(en):</i>	Hoogheemraadschap van Rijnland Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
<i>Potentiële partners:</i>	LTO Noord Provincie Zuid-Holland

1. Inleiding

De veenweidegebieden zijn oude en unieke cultuurlandschappen. De grondgebonden landbouw is een belangrijke drager van dit cultuurlandschap. Om die betekenis te kunnen handhaven is een duurzaam toekomstperspectief voor de landbouw gewenst. De veenweidegebieden zijn ook kwetsbare gebieden. Geringe draagkracht van de bodem en bodemdaling zijn daarvan duidelijke voorbeelden. De problematiek in de Westelijke Veenweiden wordt verergerd door de verwachte klimaatverandering. De stijging van de zeespiegel veroorzaakt een verdere zoutindringing via de ondergrond en daarmee verzilting. De hogere temperatuur en lange droge perioden in de zomer veroorzaken verdroging van o.a. dijklichamen en extra emissie van broeikasgassen. Hevige regenval en hogere rivierafvoeren noodzaken tot meer waterberging. Beleidsmatig zullen er keuzes gemaakt moeten worden welke functies in welke deelgebieden perspectief hebben en welk watersysteem daarbij hoort. Landbouwbedrijven zullen aanpassingen moeten doorvoeren in de bedrijfsvoering. De landbouw in het westelijk veenweidegebied zal de komende jaren een verdere diversiteit gaan tonen. Enerzijds, mede onder invloed van economische ontwikkelingen, zullen veel bedrijven kiezen voor een verdere schaalvergroting, productie voor de wereldmarkt en/of nieuwe economische activiteiten. Aan de andere kant zijn er krachten in de samenleving die stimuleren dat landbouwbedrijven kiezen voor verbreding van de bedrijfsvoering en zich op een meer lokale afzetmarkt richten. Dat wil zeggen andere functies - zoals natuur- en landschapsbeheer, waterberging, energieproductie, recreatie, zorgtaken en verkoop van streekproducten - integreren in de bedrijfsvoering. Tussen beide uitersten zullen allerlei overgangsvormen voorkomen. De verstedelijking rondom de westelijke veenweidegebieden vraagt om meer ruimte voor wonen, werken en recreatie. Kortom, er is een veelheid aan ontwikkelingen en daarmee samenhangende vragen die in het westelijk veenweidegebied samenkomen. Dit vraagt om een integrale aanpak van de problematiek en een gezamenlijk zoeken naar oplossingsrichtingen.

Een gezamenlijk kennis- en innovatieprogramma Westelijke Veenweiden

De provincies Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Holland, de waterschappen, LTO Noord en het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie zijn van plan hun kennisbehoeftes en hun investeringsbudgetten voor kennis en innovatie voor de westelijke veenweiden te bundelen in een gezamenlijk kennis- en innovatieprogramma. Door deze samenwerking in de regio's Groene Hart en Laag Holland willen de partijen een snellere ontwikkeling en implementatie van kennis en innovatie bereiken.

2. Doel van kennis- en innovatieprogramma

Het kennis- en innovatieprogramma moet een bijdrage leveren aan het bieden van perspectief aan de landbouw binnen de randvoorwaarden van de instandhouding van de veenweiden (hogere grondwaterstanden, natuur- en landschapsbeheer, etc.). Het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden heeft als doel een vitaal en klimaatbestendig veenweidelandschap, met een gezonde landbouwsector en een duurzaam bodem- en watersysteem. Daarvoor zijn technische, sociale en structuurgerichte innovaties nodig, die gezamenlijk ontwikkeld, getest en geïmplementeerd worden en die ook bijdragen aan de ontwikkeling van nieuwe economische dragers voor het veenweidegebied. Het kennis- en innovatieprogramma gaat mogelijk ondersteund worden door een op te richten Kennis- & Innovatiecentrum Veenweiden (KIC Veenweiden).

3. Opstellen van een onderzoekagenda 2012 -2015

De opdrachten voor het opstellen van een onderzoekagenda en een businessplan voor mogelijk op te richten Kennis- & Innovatiecentrum Veenweiden zijn gegeven door het Programmabureau Groene Hart namens de provincies, waterschappen, LTO Noord en het Ministerie van EL&I.

Zie ook Bijlage 1. Plan van aanpak uitwerking Onderzoeksprogramma Westelijke Veenweiden en Kennis- en Innovatiecentrum Westelijke Veenweiden van 15 juni 2011.

In afgelopen jaren hebben de meeste van bovengenoemde partijen zelf al strategische (beleids)nota's en daarmee samenhangende kennisagenda's opgesteld. Door het Programmabureau is in 2010 al een inventarisatie gemaakt van de onderzoeken die lopen, voorgenomen zijn of onlangs zijn afgerond binnen de westelijke veenweiden. Deze inventarisatie was opgebouwd rond vijf thema's:

- Water
- Landbouw
- Bodem
- Klimaat en energie
- Natuur en biodiversiteit

Begin 2011 is een tabel met titel 'Voorlopig Onderzoeksprogramma 2011' met ca. 90 onderzoeksprojecten en ideeën voor innovaties op de website van het Groene Hart geplaatst (<http://www.groene-hart.nl/Projecten/Westelijke+Veenweiden>)

Het onderzoekstabel 2011 is opgebouwd uit de door verschillende partijen aangeleverde onderzoeken die in 2011 doorlopen of gaan lopen en die relevant zijn voor de Westelijke Veenweiden. Daarbij gaat het om zowel onderzoeken die zeker plaats zullen vinden als projectvoorstellen en nieuwe projectideeën en zowel om fundamenteel onderzoek als innovaties door het bedrijfsleven die in de praktijk moeten worden getest.

Het opstellen van de onderzoekagenda 2012-2015 is opgedragen aan dr. ir. Hein Korevaar, medewerker van Plant Research International, onderdeel van Wageningen UR. Hij zal dit doen in nauw overleg met Erik Jansen, programmaleider Westelijke Veenweiden van het Programmabureau Groene Hart en daarbij ook ondersteund worden door medewerkers van het Programmabureau.

In de tweede helft van 2011 hebben zij een vervolgstap gemaakt naar een gezamenlijke onderzoekagenda voor de komende jaren. Doel daarvan is om de huidige en komende kennis- en innovatieopgaven met betrekking tot de veenweiden goed in kaart te brengen en daarin in overleg met de belangrijkste partijen in de westelijke veenweiden een prioritering aan te brengen in een mix van korte termijn (implementatie)vragen en lange termijn opgaven. Op grond van eerdere gesprekken wordt verwacht een substantieel kennis- en innovatieprogramma voor de Westelijke Veenweiden te kunnen opzetten. Daarbij wordt samengewerkt met diverse instellingen om onderzoek(s)programma's en de verschillende activiteiten op elkaar af te stemmen. De redenen voor samenwerking zijn grotere (wetenschappelijke) slagkracht, synergie, kennisdeling tussen de verschillende partijen en financiële voordelen. Uitgangspunt is dat in het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden niet wordt gedaan wat andere partijen al doen, maar gebruik te maken van elkaars kennis en expertise.

De basis voor de onderzoekagenda vormen de beleidsnota's van de verschillende partijen en bovengenoemde tabel. Om tot een concretisering van de kennisbehoefte en prioritering te komen zijn een groot aantal partijen in het gebied geïnterviewd (*zie bijlage 2*).

In het programma staan de volgende onderwerpen centraal:

- Vitale landbouw: een gezonde en rendabele landbouwsector
- Water: droogte, waterkwaliteit en zoetwatervraagstuk
- Bodem: bodemdaling, landgebruik en ecosysteemdiensten
- Klimaat en energie: duurzame energie, biomassa en uitstoot van natuurlijke broeikasgassen uit veengronden
- Natuur, landschap en biodiversiteit: een vitaal en klimaatbestendig veenweidelandschap
- Economie: nieuwe economische pijlers in het veenweidegebied
- Recreatie en leefbaarheid: voor eigen bewoners van het gebied en toeristen.

4. Analyse kennisbehoefte

4.1 Kennisbehoefte vanuit het domein van de overheden

In het rapport Voorloper Groene Hart van de gezamenlijke provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland (1) van december 2008 is een lange termijnvisie neergezet voor het Groene Hart voor het jaar 2040. Het gaat daarbij om:

- Een nationaal landschap met zichtbare kernkwaliteiten
- Duurzaam waterbeheer
- Een sterke landbouw
- Mooie natuur met veel biodiversiteit
- Aantrekkelijk recreatief uitloopgebied voor de Randstedeling
- Een goed woon- en leefklimaat
- Een goed werk- en ondernemingsklimaat.

Dit wordt samengevat als een in 2040 veelzijdig ingericht gebied met bijzondere kwaliteiten. De grondgebonden landbouw wordt genoemd als belangrijke drager van het cultuurlandschap. Om die betekenis te kunnen handhaven is een duurzaam toekomstperspectief voor de landbouw in het gebied gewenst. Omdat de grondgebonden landbouw plaatsvindt op een veenbodem is behoud van het veen een cruciaal element, zowel voor de landbouw als voor de andere kwaliteiten van het gebied.

Voor Laag Holland (2 en 11) worden vergelijkbare doelstellingen genoemd. Ook voor de veenweidegebieden in Laag Holland wordt het behouden van vitale grondgebonden (melk)veehouderijbedrijven een belangrijke factor genoemd voor behoud en beheer van het open landschap, al krijgen in dit gebied recreatie en natuur (weidevogels) nog meer accent dan in het Groene Hart. Daarnaast liggen er in dit gebied een viertal grote droogmakerijen.

Omdat landbouw de belangrijkste drager is van het open veenweidelandschap, is een blijvend economisch perspectief voor de landbouw noodzakelijk. Dit betekent ruimte bieden voor schaalvergroting, lokaal extensivering, innovatie en verbreding. Dit moet plaatsvinden binnen de randvoorwaarden van behoud van kernkwaliteiten en afremmen van de bodemdaling (1).

In het rapport Bouwstenen voor de Agenda Landbouw van de provincie Zuid-Holland (3) worden hiermee samenhangend drie onderzoekopgaven genoemd:

1. Omgaan met vernatting: gerichte sturing geven aan de landbouw in natte gebieden met grote handicaps voor de bedrijfsvoering. Als oplossingen worden genoemd: de verminderde rentabiliteit als gevolg van natuurlijke handicaps financieel compenseren; bedrijfsvoering verbreden met rietteelt en natuurlandbouw in combinatie met wateropgave en energieopgave; andere functie kiezen voor de grond.
2. Omgaan met verzilting: gerichte sturing geven aan landbouw in gebieden waar in toekomst sprake zal zijn van meer zilte omstandigheden. Voor het Groene Hart wordt geadviseerd te verkennen hoe de landbouw in dit gebied daarop in kan spelen.
3. Versterken agrarisch ondernemerschap gericht op realisatie van gebiedsdoelstellingen.

De provincie Zuid-Holland constateert in haar Agenda Landbouw (4) dat de aanwezige kansen tot op heden zeker nog niet optimaal benut worden. Er is in Zuid-Holland een lage organisatiegraad van 'vernieuwers' en er zijn veel barrières (sociaal en op gebied van wet- en regelgeving) die benutting van kansen bemoeilijken. De provincie vindt het opvallend dat Zuid-Holland achterblijft in het benutten van beschikbare kennis- en innovatieprogramma's, waardoor kansen blijven liggen. Als concrete acties op vlak van onderzoek/ontwikkeling noemt de provincie (4):

4. Stimuleren dat bestaande innovatieregelingen beter door de grondgebonden landbouw worden benut.
5. Uitvoeren van een pilot grootschalige extensieve melkveehouderij, geïntegreerd met natuur- en landschapsbeheer
6. Oprichten van een gebiedsfonds ter cofinanciering van maatschappelijke diensten zoals landschaps-, water- en natuurbeheer.
7. Vormgeven van een innovatie Agenda Westelijke Veenweiden. Als voorbeelden van innovaties noemt de provincie:
 - o verder onderzoek naar relatie bodemdaling, waterfuncties, emissie broeikasgassen, behoud landbouwfunctie, natuur;
 - o water als economische factor, waterhouderij;
 - o watersysteem in veenweiden meer zelfvoorzienend maken;
 - o onderzoek in proefsituaties (uittesten van nieuwe technieken en innovaties op bijvoorbeeld Zegveld, ten behoeve van ondernemers, maatschappelijke organisaties en (semi)overheid om haalbaarheid innovatie te onderzoeken);
 - o alternatieve teelten;
 - o graslandbeheer, o.a.: gras zo goed mogelijk laten renderen (welke grassoort bij hoog water; bewerken geoogst gras met enzymen, beste combinatie veeras-grassoort; raffinage gras); meten effect van open zode op veenoxidatie bij hoge waterstand;
 - o veenweidekoe (dier aangepast aan hoogwater en ingepast in bedrijfssysteem);
 - o peilbeheer (huidige experimenten; peilbeheer t.b.v. weidevogels);
 - o toepassen remote sensing;
 - o efficiëntie toediening mineralen (minder t.b.v. waterkwaliteit) en tijdstip bemesting bij onderwaterdrainage.

In het Plan MER (5) schrijft de Provincie Zuid-Holland dat de opgave om tegelijkertijd de landschappelijke waarden, de landbouw en de waterproblematiek op te lossen vraagt om een gebiedsgerichte benadering. Het gaat daarbij om:

8. Watersysteem aanpassen: sommige gebieden vernatten, ruimte bieden voor wateroverlast en watervoorziening anders inrichten.
9. Veenweidelandschap: behoud, herstel en ontwikkeling van karakteristieke veenweidelandschappen.
10. Groene Ruggegraat: behoud en ontwikkeling van natuur, recreatie en robuuste watersystemen.
11. Groene Hart: oplossingen voor conflicten tussen peilbeheer (hoogte en fluctuatie), tussen ruimtegebruiksfuncties (landbouw, verstedelijking, natuur en landschap) en daarmee samenhangende inlaat van gebiedsvreemd water; gebrek aan ruimte voor waterberging en kosten. Vernatting kan tijdelijke vermestingproblemen opleveren in het veenweidegebied en eutrofiëring versterken.

Ook de Landbouwvisie van de Provincie Utrecht (6) bouwt verder op de uitgangspunten die in de Voorloper Groene Hart (1) staan beschreven. De Utrechtse Landbouwvisie schetst de ontwikkelingen van de landbouw in de provincie in 2025. Motto daarbij is Duurzaamheid als leidraad. In de Landbouwvisie worden daarmee samenhangend een aantal opgaven en vragen voor de landbouw in Utrecht geformuleerd. Belangrijke punten voor het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden zijn:

12. Combinatie van schaalvergroting en behoud en versterking van landschap en biodiversiteit en de rol van de boer bij beheer van natuur en landschap.
13. Wat te doen met de vrijkomende grond en hoe hoog is grondbehoefte van land- en tuinbouw en hoe zijn hogere grondprijzen te voorkomen?
14. Biedt innovatie oplossingen voor samengaan milieu en economie?
15. Kan de landbouw vanwege bodemdaling blijven in het veenweidegebied?
16. Welke marktpotentie heeft de lokale en regionale vraag?
17. Is productie van duurzame energie een reële optie?
18. Hoe kan de landbouw klimaatbestendiger worden door aanpassingen van teelten en bedrijfssystemen? In veenweidegebied veroorzaakt klimaatverandering vooral watertekort in de zomer en een sneller bodemdaling.

In een notitie van 21 september 2010 over maatschappelijke ontwikkelingen en dilemma's in het kader van de Landbouwvisie (7) wordt er op gewezen dat de schaalvergroting in de landbouw leidt tot grotere en zwaardere machines en vrachtverkeer. Dit kan consequenties hebben voor de verkeersveiligheid op (smalle) landbouwwegen. Ook kunnen sommige verbredingsactiviteiten meer verkeer aantrekken. Vraag is:

19. Welke verkeersmaatregelen en aanpassingen in de infrastructuur zijn nodig bij schaalvergroting?

In de Bodemagenda (8) geeft de provincie Utrecht aan een programma duurzame landbouw en milieu uit te gaan voeren. Onderdelen daarin zijn:

20. Pilot onderwaterdrainage gericht op het toepassen van onderwaterdrainage als innovatieve maatregel in de landbouw.
21. Project Toemaakstal dat gericht is op het toepassen van organische stof, bagger/klei/aarde e.d. uit de stallen op het land als maatregel om bodemdaling door oxidatie tegen te gaan.
22. Leveren van ecosysteemdiensten door boeren gericht op vastleggen van CO₂.

In de Bodemagenda (8) wordt ook vermeld dat de Provincie Utrecht als doelstelling voor duurzaam bodemgebruik in het veenweidegebied heeft dat ze wil komen tot een substantiële afremming van de bodemdaling in veenweidegebieden binnen een robuust en klimaatbestendig bodem- en watersysteem, zodanig dat het op lange termijn goed betaalbaar en beheersbaar is. De uitkomsten van de ILG pilot Bodemdaling vormen hiervan belangrijke input. De provincie wil daarvoor bevorderen dat:

23. Beleidsondersteunend onderzoek naar bodemdaling wordt ondergebracht in het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden.
24. Uitvoeren van ILG-pilot bodemdaling. Doel van de pilot is om de mogelijkheden voor een duurzaam en klimaatbestendig gebruik van de bodem in het veenweidegebied aan te geven, ten behoeve van het maken van (ruimtelijke) keuzes (met als ambitie het bodemgebruik zo goed mogelijk te laten aansluiten op de eigenschappen van het bodem- en watersysteem). De planning is de pilot in 2011 af te ronden.

In de Agenda Landbouw en Visserij (9) en de Economische Agenda (10) van de Provincie Noord-Holland ligt het accent vooral op innovatie en ondernemerschap. De focus in deze notities ligt voor de landbouw veel meer op de tuinbouw-, akkerbouw- en bollengebieden dan het veenweidegebied. Deze nota's leveren dan ook geen concrete vragen voor het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden.

De Structuurvisie Noord-Holland 2040 (11) noemt als doelen voor het behoud van de kernkwaliteiten van Nationaal landschap Laag Holland:

- Het behoud en de ontwikkeling van de landbouw als economische drager van het open landschap;
- Het verkrijgen van een robuust watersysteem met een goede waterkwaliteit;
- Het bevorderen van de toegankelijkheid van het gebied voor recreatie en toerisme;
- Een op de burger gerichte communicatie over het Nationaal Landschap.

Het uitvoeringsprogramma National Landschap Laag Holland (2) beschrijft naast een flink aantal praktische uitvoeringsprojecten ook enkele kennisbehoeftes waaraan gewerkt zou moeten worden:

25. Beschrijven van maatregelen waardoor het veenpakket zo lang mogelijk wordt behouden en het ontwikkelen van een vergoedingssystematiek die beheerders van de veenweiden stimuleert om het veenpakket te behouden.
26. Stimuleren van vernieuwende bedrijfsplannen voor agrarische bedrijven of combinaties van agrarische en andere bedrijven om nieuwe ideeën in de praktijk te brengen zodat het land duurzaam beheerd wordt.

In de studie Droogtebestendig West-Nederland (15), die in opdracht van de provincie Zuid-Holland door Royal Haskoning is uitgevoerd worden, voor het deelgebied Midden dat een groot deel van het westelijk veenweidegebied omvat, als belangrijke opgaven genoemd: de realisatie van de Groene Ruggegraat, de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water, het afremmen van de bodemdaling en de aanpak van de urgente wateropgaven van de droogmakerijen. Bij de droogmakerijen gaat het met name om de interne verzilting door wellen, waarbij het uit deze polders op de boezem uitgeslagen brakke water de watervoorziening van het overige veenweidegebied belast. Maatregelen die genoemd worden waarvoor verdere kennis- en beleidsontwikkeling nodig is, zijn:

27. Onderwaterdrainage als maatregel voor het afremmen van de bodemdaling. Verwacht wordt dat in combinatie met een 10 cm hoger slootpeil de maaiveldaling met 30-40% kan worden verminderd. De relatie onderwaterdrainage en waterkwaliteit is een aandachtspunt, met name wanneer sulfaatrijk gebiedsvreemd water wordt ingelaten. Dit kan de afbraak van veen versterken. Een vraag is ook of onderwaterdrainage bedrijfseconomisch rendabel is.
28. Flexibel peilbeheer. Flexibel peilbeheer is peilbeheer waarbij het oppervlaktepeil gedurende het hele jaar kan fluctueren tussen een aangegeven onder- en bovengrens. Het levert een meer natuurlijk peilbeheer met relatief hoge waterstanden in natte perioden en lage waterstanden in droge perioden. In de winterperiode kan een grote hoeveelheid neerslag met goede waterkwaliteit in het gebied worden vastgehouden. Flexibel peilbeheer vraagt om maatwerk, dat afhankelijk is van de eisen vanuit de verschillende functies binnen een gebied.
29. De ontwikkeling van de Groene Ruggegraat leidt tot een grotere watervraag van een voldoende kwaliteit. De vraag is of dit lukt en de beoogde natuurdoeltypen dan wel houdbaar zijn.

De 'droogtestudie' (15) sluit af met enkele onderzoeksvragen. In een brief aan het Programmabureau Kennis voor Klimaat (17) heeft de provincie vier vragen nog wat explicieter neergelegd. Deze zijn voor het veenweidegebied zeer relevant en hangen nauw samen met de waterkwaliteit:

30. De kennis over de effecten van klimaatverandering op de waterkwaliteit en het effect hiervan op de zoetwatervraag is nog beperkt. Een voorbeeld betreft de effecten van klimaatverandering op sulfaatmobilisatie en het gevolg hiervan voor de instandhoudingsdoelstellingen in de Natura 2000 gebieden.
31. Een kritische evaluatie van de huidige inlaatnormen voor chloride in droge omstandigheden in relatie tot de aanwezige ruimtelijke functies in het voorzieningsgebied.
32. Onderzoek naar de huidige en toekomstige doorspoelbehoefte en de mogelijkheden voor optimalisatie.
33. In het onderzoek zijn de maatregelen gescoord op hun technische haalbaarheid. Kennis van de financiële haalbaarheid, incl. mogelijke kostendragers, is noodzakelijk om tot daadwerkelijke implementatie van maatregelen te komen.

4.2 Kennisbehoefte vanuit het domein water

De westelijk veenweiden zijn een gebied waarin de rol van de waterschappen al eeuwenlang cruciaal is geweest voor de waterbeheersing en daarmee de veiligheid en leefbaarheid van het gebied. In dit gebied zijn de eerste waterschappen opgericht. (Het Hoogheemraadschap van Rijnland, ingesteld door graaf Willem II van Holland in 1255, is het eerste officiële waterschap, al werkten al eerder in de twaalfde eeuw dorpen en buurtschappen samen om de waterhuishouding te regelen). In eind 20ste/begin 21ste eeuw zijn veel waterschappen samengevoegd. Per 1 januari 2011 zijn er in Nederland nog 25 waterschappen, daarvan hebben er vijf (Rijnland; Amstel, Gooi en Vecht/Waternet; De Stichtse Rijnlanden; Rivierenland en Schieland & Krimpenerwaard) een deel van hun werkgebied in het Groene Hart en één waterschap (Hollands Noorderkwartier) in Laag Holland. Deze waterschappen hebben dus alle zes te maken met de problematiek van het westelijke veenweidegebied. De gesignaleerde kennisvragen komen dan ook in de meeste gevallen goed overeen.

In de waterbeheersplannen van de waterschappen worden een aantal doelen genoemd waarvoor verdere kennis- en visieontwikkeling nodig is. In *Water voorop!* van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (13) staan ze duidelijk omschreven:

34. Opstellen van een regionale visie op de zoetwatervoorziening van West-Nederland. Een goede onderbouwing van landelijke en regionale keuzes, waarbij vraag- en aanbod in beeld zijn gebracht, eveneens de mogelijkheden tot de verdeling van water. Aansluitend hierop de burgers goed inlichten over hoe het water verdeeld wordt tijdens droogte.
35. Inrichten van natte Ecologische Verbindingszones (EVZ's) binnen de EHS. Het opstellen van nieuw beleid voor natte EVZ's, het in kaart brengen van beschermde dieren en planten binnen het beheergebied, het opstellen van beheer- en onderhoudsplannen voor natuurvriendelijke oevers en het behouden en waar mogelijk versterken van de kwaliteit van ecologisch waardevolle wateren.
36. Ontwikkelen en uitvoeren van beleid voor het saneren van verontreinigde waterbodems van de tertiaire wateren.
37. Ontwikkelen van visie en beleid voor recreatief medegebruik van het watersysteem en het ontsluiten van cultureel erfgoed.

Onderdeel van *Water voorop!* vormen een aantal vernieuwende projecten. In het vernieuwend project Veenweidegebied staat als concrete maatregel genoemd:

38. Initiatief nemen voor het uitvoeren van een proefproject dynamisch peilbeheer Zegveld.

In de studie *Waarheen met het Veen* (14) is veel kennis opgebouwd en samengebracht rond de veenweiden in West-Nederland. De rapportage uit 2009 besluit met een hoofdstuk waarin gepleit wordt voor een uitvoeringstraject met maatregelen voor de aanpak van de bodemdaling en de ontwikkeling van meer robuuste watersystemen (onder meer in de Krimpenerwaard). Het consortium dat *Waarheen met het Veen* uitvoerde stelt dat zich in het uitvoeringstraject ook weer aanvullende kennisvragen zullen aandienen. Ze hebben er zes geformuleerd:

39. Hoe kunnen boeren in hun bedrijfsvoering op rendabele wijze inspelen op een heterogene drooglegging? In de landbouw bestaat een natuurlijke weerstand tegen periodiek en pleksgewijze nattere situaties. Hoe is de ervaring en kennis van de boeren daarbij in te zetten? En welke economische perspectieven hebben bedrijven met nieuwe combinaties van landbouwproductie en maatschappelijke diensten?
40. Hoe kan de waterbergingscapaciteit in de westelijke veenweiden vergroot worden, zodat er minder water in het gebied hoeft te worden ingelaten en uitgeslagen op de boezems? Door de klimaatverandering zal de verdamping en daarmee de waterbehoefte toenemen, terwijl tegelijkertijd het risico op wateroverlast door

extremere buien groter wordt. Hoe kan die wateropgave geïntegreerd worden in de praktijk van landbouw en natuurbeheer?

41. Zijn onderwaterdrains verantwoord op grote schaal toe te passen? Wat zijn de neveneffecten van zo'n toepassing op de waterkwaliteit, de inlaatbehoefte, de waterbergingscapaciteit en de kwaliteit van de veenweiden voor weidevogels?
42. Is het mogelijk overgangsgebieden in te richten als bufferzones tussen landbouw en natuur en zijn die maatschappelijk te benutten? Door verschil in ontwateringseisen zijn natte natuurgebieden steeds hoger en droge veenweiden steeds lager komen te liggen, waardoor het ingewikkelder wordt om het waterpeil in wetlands met gebiedseigen water te handhaven. Hoe is de invloed van landbouw op de waterkwaliteit en de waterbehoefte van deze natte natuur te verminderen?
43. Hoe is draagvlak te verkrijgen voor de noodzakelijke veranderingen? In de praktijk blijkt er vaak sprake van massieve weerstand tegen veranderingen die nodig zijn om tot een robuuste en klimaatbestendige inrichting en gebruik van de westelijke veenweiden te komen. Wat zijn effectieve instrumenten om daadwerkelijk tot maatschappelijk geaccepteerde transities te komen?
44. Hoe kan het verband tussen praktijk, onderzoek en onderwijs in het gebied effectief worden ingevuld? De toekomstige beheerders van de westelijke veenweiden krijgen nu hun opleiding. Het is van groot belang om leerlingen en studenten in onderwijsprogramma's inzicht te geven in de mogelijkheden om de westelijke veenweiden op een robuuste en klimaatbestendige wijze in te richten en te beheren.

De rapportage sloot af met een voorstel voor een vervolgproject *Verder met het Veen* waarin experimenten werden voorgesteld om bovenstaande zes kennisvragen op te pakken. Dit vervolgproject is (nog) niet tot uitvoering gebracht.

In het Klimaatakkoord Unie van Waterschappen en Rijk (16) is afgesproken dat het Rijk zich zal inzetten om waar nodig en mogelijk knelpunten en belemmeringen die zich voordoen in regelgeving weg te nemen, om onderzoek te bevorderen naar de uitstoot van niet CO₂-broeikasgassen en naar de mogelijkheden om deze uitstoot te reduceren en de kennisontwikkeling rond klimaatverandering en -adaptatie te bevorderen en deze door te vertalen naar de praktijk. De waterschappen streven naar robuuste watersystemen en geven aan op het terrein van gebiedsontwikkeling zich in te zetten om:

45. De mogelijkheden te onderzoeken om in veenweidegebieden een aangepast peilbeheer te voeren om bodemdaling en CO₂-broeikasgasuitstoot door veenoxidatie tegen te gaan.
46. Te onderzoeken in hoeverre de aanleg van waterberging gekoppeld kan worden aan rietteelt voor de productie van biomassa, maar ook voor de zuivering van oppervlaktewater en recreatie.

Het waterschap Rivierenland heeft in Bijlage 1 bij haar Waterbeheerplan 2010-2015 (24) een aantal reacties uit de inspraakprocedure gebundeld. Voor het veenweidegebied zijn vooral de reacties op het onderwerp natuurvriendelijke oevers relevant. Het waterschap verwacht dat als gevolg van klimaatverandering er in het watersysteem te weinig ruimte is om de verwachte extra neerslag op te vangen. Het waterschap zoekt de benodigde ruimte in eerste instantie in het eigen watersysteem in de lijnvormige elementen. Dit houdt in dat het waterschap kiest voor verbreden van bestaande watergangen, die eenzijdig van een natuurvriendelijke oever worden voorzien. De verbrede watergangen zullen in de toekomst op een ecologisch verantwoorde wijze worden onderhouden, zodat de kwantitatieve wateropgave wordt gerealiseerd en de ecologische waterkwaliteit verbetert. De aanleg van natuurvriendelijke oevers gebeurt op vrijwillige basis, waarbij de agrariër kan kiezen voor financiële vergoeding of compensatiegronden. (24)

4.3 Kennisbehoefte vanuit de landbouw

Zoals in de inleiding al is beschreven zullen landbouwbedrijven in het veenweidegebied in komende jaren drastische aanpassingen moeten doorvoeren in de bedrijfsvoering. Enerzijds worden ze door economische ontwikkelingen gedwongen tot een verdere schaalvergroting en anderzijds wordt vanuit de maatschappij verwacht dat ze kiezen voor verbreding van de bedrijfsvoering. Dat wil zeggen dat ze andere functies - zoals natuur- en landschapsbeheer, recreatie, zorgtaken en verkoop van streekproducten - integreren in de bedrijfsvoering.

In haar *Beleidsagenda voor Kennis en Innovatie* (18) schrijft LTO Noord als ambitie om de 'innovatiekracht van de agrarische sector te versterken op korte en lange termijn door een mix van activiteiten'. LTO Noord geeft aan zelf een eigen visie op het kennissysteem en de agendaontwikkeling voor innovatie te willen opstellen en nieuwe initiatieven te nemen, daarvoor coalities in het bedrijfsleven te vormen en in overleg met kennisinstellingen meer invloed uitoefenen op de programmering van onderzoek en onderwijs. Deze ambitie is heel algemeen geformuleerd voor alle landbouwsectoren, -thema's en regio's.

Door het LEI (19) en de Raad voor het Landelijk Gebied (20) zijn studies gedaan naar kansen voor '*Boeren in het Groene Hart*'. Zij bevelen aan om:

47. Ruimte te bieden aan de diversiteit in ontwikkelingsrichtingen in de landbouw. Die diversiteit als kracht te zien en daarvoor ruimte te bieden via stimuleringsregelingen en via planologisch beleid.
48. Een helder beleid te ontwikkelen op het gebied van ruimtelijke ordening t.b.v. de landbouw in het Groene Hart en daarbij de ontwikkelingsmogelijkheden van de landbouw goed af te stemmen op de opgaven voor het waterbeheer. Dat betekent dat er gebiedsgericht bekeken moet worden welke functies leidend zijn en welk peilbeheer daarbij hoort.
49. Te onderkennen dat er is een duidelijke verbondenheid is tussen stad en platteland. Het is belangrijk dat de landbouw tijdig inspeelt op de wensen van de stedelijke bevolking en de te verwachten vermaatschappelijking van het Europese landbouwbeleid en de daarmee samenhangende financiële mogelijkheden. De vraag is hoe dit in de praktijk gerealiseerd kan worden.

Livestock Research Van Wageningen UR heeft recent een vooronderzoek afgerond naar de kansen voor een toolbox voor het veenweidegebied (21). Met de toolbox willen de onderzoekers de verschillende belangen in het veenweidegebied afwegen aan de handelingsperspectieven van de veehouder. Middels zo'n toolbox wordt inzicht verkregen in de gevolgen van peilbeheer en veranderingen in de agrarische bedrijfsvoering op de diverse andere belangen in het gebied. Dit om te voorkomen dat de oplossing voor één probleem een vergroting van een ander probleem betekent. In een workshop werd door belanghebbenden aangegeven dat zij:

50. Ontwikkeling van een eenvoudige toolbox voor het veenweidegebied wenselijk achten. De toolbox biedt een integraal afwegingskader om de verschillende belangen, problemen en oplossingen in het veenweidegebied tegen elkaar af te wegen en inzichtelijk te maken. Daarbij wordt gedacht aan een toolbox op bedrijfsniveau en een tweede toolbox op gebiedsniveau.

In 2010 heeft Veelzijdig Boerenland haar '6-puntenplan' gelanceerd vanuit de wens dat agrariërs een grotere rol willen spelen bij het realiseren van maatschappelijke doelen. De organisatie heeft haar visie op de oplossingen die agrariërs kunnen bieden als volgt verwoord (23):

- Minimale inzet op verwerving en maximale inzet op duurzaam beheer. Veelzijdig Boerenland en de aangesloten agrarische natuurverenigingen (anv's) zien kansen om de EHS met minder middelen te realiseren. Het accent ligt hierbij op particulier natuurbeheer "plus".
- Kies voor een integrale aanpak die leidt tot meervoudig ruimtegebruik. Ruimtelijke opgaven moeten in onderlinge samenhang worden ingevuld. De diverse functies van het landschap kunnen elkaar aanvullen, versterken of vallen zelfs samen. Juist in het dichtbevolkte West-Nederland moeten we inzetten op meerdere functies voor dezelfde ruimte. Geef de anv's de kans dit in hun eigen werkgebied te realiseren.
- Zorg voor een slagvaardige en kosteneffectieve gebiedsaanpak. Betrek grondgebruikers en bewoners bij planvorming en gebiedsontwikkeling. Leg vraag en aanbod van maatschappelijke diensten op gebiedsniveau vast.
- Haal de groenblauwe diensten uit de 'pilotsfeer' en zet ze meer in als regulier beleidsinstrument. Agrariërs hebben inmiddels voldoende bewezen activiteiten op het gebied van natuur, water, landschap, cultuurhistorie, plattelandsbeleving, enz. professioneel uit te kunnen voeren.
- Versterk de overgangszones tussen verstedelijkt gebied en landelijke gebied. Deze gebieden moeten een duidelijke recreatieve functie hebben. Dit is een belangrijke provinciale opgave. De oplossing kan worden gevonden in de combinatie van functies. Agrarisch gebruik kan bij 'particulier recreatiebeheer' worden gecombineerd met de recreatieve functie. Agrariërs creëren en beheren hierbij openbare recreatieve voorzieningen.
- Houd agrarische grond agrarisch en stel vrijkomende grond beschikbaar aan agrariërs. Creëer een regionale grondgebruikersbank. Ruilgrond kan dienen als middel om diensten te stimuleren. Publieke gronden kunnen worden ingezet voor het realiseren van maatschappelijke doelen.

Uit deze visie zijn niet direct kennisvragen af te leiden.

4.4 Kennisbehoefte vanuit het domein natuur

Eind 2009 heeft Teo Wams, directeur Natuurbeheer van Natuurmonumenten, tijdens een discussiebijeenkomst in de Rode Hoed de visie van Natuurmonumenten op een duurzaam landbouwbeleid uiteengezet (25). Natuurmonumenten pleitte daarbij voor een indeling in drie zones: een zone waar landbouwproductie voor de wereldmarkt de overhand heeft, een zone waar natuur het hoofddoel is en eentje daartussenin, een mengzone die vaak ook als buffer dient tussen landbouw en natuur. In die tussenzone is volgens Natuurmonumenten multifunctioneel grondgebruik het best denkbaar.

Deze derde zone is in het westelijk veenweidegebied zeer relevant, immers een meng- of bufferzone, die vaak ook ruimtelijk tussen landbouw, stad en natuur in zal liggen, zodat er minder harde overgangen zijn en dus minder conflicten. In deze mengzone is ruimte voor een scala aan activiteiten en vormen van bedrijvigheid, die minder stringente eisen stellen aan de productie omstandigheden dan de landbouw uit de agrarische zone, zoals streekeigen biologische landbouw, zorgboerderijen, stadslandbouw, allerlei vormen van recreatie en extensieve sport en vrije tijdsbesteding. Deze zone kan tevens een rol spelen als waterbuffer bij een veranderend klimaat. Aangezien er sprake is van een mengzone, ligt hier ook een gemengde financiering voor de hand, deels GLB, deels andere overheidsbudgetten, deels de markt en deels betalingen vanuit de stad voor het bieden van een 'uitloop'- mogelijkheid (25).

Ook de Milieufederaties van Noord-Holland en Zuid-Holland zijn bezig hun visie te ontwikkelen op de veenweidegebieden (26). Als belangrijkste bedreigingen signaleren zij het optreden van verdroging en voedselverrijking (vermesting) door een versnelde afbraak van het veen. De Milieufederaties concluderen dat het teveel aan nutriënten in het water in veenweidegebieden meerdere oorzaken heeft. Niet alleen bemesting, ook bio-chemische processen in de boden en aanvoer van water van elders spelen hierbij een rol. Vandaar ook dat er niet één maatregel is die het probleem kan oplossen. Zo stellen zij vragen over de effecten van onderwaterdrainage op de waterkwaliteit. Aangezien er bij onderwaterdrainage meer aanvoer van water van buiten nodig is, zijn er negatieve effecten op de waterkwaliteit denkbaar.

Omdat er niet een simpele maatregel is waarmee het waterkwaliteitsprobleem opgelost kan worden, pleiten de Milieufederaties ervoor om in de praktijk een combinatie van maatregelen uit te proberen, door integrale praktijkproeven (die in 2010 door Hoogheemraadschappen van Rijnland, Hollands Noorderkwartier en Waternet zouden zijn aangekondigd) uit te voeren.

Daarnaast pleiten de Milieufederaties ervoor om per deelgebied scherpere keuzes te maken en realistische doelen vast te stellen. In gebieden met belangrijke natuurwaarden moet de waterkwaliteit een belangrijk doel zijn. Ander (landbouwkundig) gebruik moet daaraan aangepast worden. In andere gebieden wordt het landschap centraal gesteld en wordt een mindere waterkwaliteit geaccepteerd.

De Milieufederaties bevelen aan (26):

51. Opzet van een grootschalige proef in een veenweidepolder waarbij wordt gedemonstreerd wat de mogelijkheden voor veenherstel / behoud zijn. Denk daarbij aan (een combinatie van) hydrologische isolatie, het instellen van een flexibel peilbeheer (beide om waterinlaat te voorkomen) en het inrichten van een natuurlijk retentiebekken (zelfvoorzienend met regenwater). Er zijn momenteel wel kleine initiatieven op dit gebied, maar het ontbreekt aan een grootschalig goed opgezette en gemonitorde pilot.
52. Discussie over scherpere doelen in het veenweidegebied: waar en op welke manier is welke doelstelling echt haalbaar? Hierover moeten alle partijen die het aangaat met elkaar in gesprek gaan.
53. Ga maïsteelt in veenweidegebieden tegen.

4.5 Kennisbehoefte vanuit het domein recreatie

In het rapport *Het Groene Hart mooi dichtbij* (12) presenteert de ANWB haar visie op de recreatieve inrichting van het Groene Hart. Twee punten zijn daaruit direct relevant voor het westelijke veenweidegebied:

54. Het Hollandse merengebied. De ontwikkeling van een watersportgebied in het noordelijke waterrijke deel van het Groene Hart door het verbeteren van de verbindingen tussen de bestaande plassen en meren en nieuw water in diepe droogmakerijen. De Nieuwkoopse Plassen vormen in die visie een uitzondering, omdat deze zich nadrukkelijker richten op de natuurontwikkeling. Extensieve recreatie is daar mogelijk, voor intensieve recreatie zijn er andere plassen. Combinatie van nieuw recreatiewater met het vergroten van de waterberging om de waterproblematiek in het Groene Hart op te lossen.
55. Creatie van een divers en sluitend recreatief netwerk. Het aanvullen van ontbrekende schakels die vaak tussen stedelijke agglomeraties en het Groene Hart liggen. Daarnaast pleit de ANWB voor verbetering van de kwaliteit van het netwerk door meer vrijliggende recreatiepaden te ontwikkelen, attractie- en rustpunten toe te voegen en de diversiteit van het netwerk te vergroten.

4.6 Kennisbehoefte vanuit bewoners organisaties, lokale (overleg)groepen en ondernemerskringen

Het Woerdens Beraad is het overleg van de gemeenten in het Groene Hart. Via het Woerdens Beraad behartigen zij gezamenlijk hun belangen met betrekking tot de toekomst van het Groene Hart als eenheid binnen de Randstad. Eén van de thema's waar het Woerdens Beraad zich op richt is: *de toekomst van de landbouw en het veenweidegebied*. Hieronder valt ook waterbeheer (22). Het Woerdens Beraad geeft in haar missie en strategie (27) aan dat het in eerste plaats een doe-club van, voor en door gemeenten in het Groene Hart is. Het zet zich in voor de verbetering van de kwaliteit van het landelijk gebied (het buitengebied) en organiseert activiteiten om gemeenten te faciliteren en met elkaar in gesprek te brengen over duurzame oplossingen rond ruimtelijke kwaliteit. Ze brengt de resultaten van deze activiteiten onder aandacht van Rijk, provincies en grote steden. Het gaat er ook om dat de gemeenten het beleid voor het Groene Hart in de praktijk brengen en dat zij hun burgers hierin meekrijgen.

Vanuit het Woerdens Beraad zijn geen specifieke kennisvragen voor de westelijke veenweiden benoemd. Evenmin zijn ons dergelijke kennisvragen vanuit lokale overleggroepen en ondernemerskringen bekend.

5. Speerpunten

In afgelopen weken hebben gesprekken plaatsgevonden met de in de Stuurgroep Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden participerende organisaties over een 1^e concept van deze Onderzoekagenda (zie bijlage 2). Die gesprekken waren met name gericht op de analyse van de kennisbehoefte. Dus om te bespreken of we de juiste vragen genoemd hebben en om door te vragen naar prioritering, beschikbare budget, mogelijke samenwerking etc. De gesprekken hebben input geleverd om de speerpunten en de belangrijkste onderzoeksvragen voor 2012 - 2015 te benoemen. Deze speerpunten en onderzoeksvragen zijn besproken op een workshop op 12 oktober met o.a. vertegenwoordigers van de waterschappen, provincies en LTO Noord. Voor een lijst met aanwezigen zie bijlage 2. In dit 2^e concept van Onderzoekagenda 2012-2015 zijn de uitkomsten van de individuele gesprekken en van de workshop van 12 oktober verwerkt.

De Onderzoekagenda is opgebouwd rond een vijftal speerpunten die in de verschillende gesprekken naar voren kwamen. Deze vijf speerpunten worden hieronder in willekeurige volgorde gepresenteerd:

Speerpunt 1: Boeren in de veenweiden

De veenweiden liggen op een bodem met specifieke eigenschappen. Dit vraagt in een aantal gevallen om een andere manier van boeren dan op de zand- en kleigronden. Zeker als het peil verhoogd wordt om bodemdaling tegen te gaan. Bodemdaling vertragen kan met een hoger peil of met een dynamisch peil in combinatie met infiltrerende maatregelen. De kennisvraag is hoe je als ondernemer onder die omstandigheden je bedrijfsvoering moet aanpassen om toch bedrijfseconomisch rendabel te blijven werken en of je nieuwe economische pijlers onder je bedrijf kunt zetten. Het veenweidegebied stelt ondernemers ook voor een aantal andere problemen die samenhangen met de specifieke omstandigheden van de veenweiden, zoals infrastructuurproblemen, bedrijfsvergroting, bedrijfsverplaatsing buiten de lintbebouwing, mogelijkheden voor beweiding met melkkoeien en draagkracht van de bodem. Een andere insteek kan komen uit de constatering dat het onder bepaalde omstandigheden geen bedrijfseconomisch rendabele landbouw mogelijk is (bijv. bodem te drassig of verkaveling te slecht). Als de samenleving dan toch melkveehouderij in het gebied wil behouden, dan zal de overheid namens die samenleving de ondernemers moeten belonen voor het behoud van de kwaliteiten (bijvoorbeeld het groene, open landschap met veel water, vergezichten, weidevogels etc.). In Laag Holland wordt in een pilot-project in het kader van de herziening van het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid al ervaring opgebouwd met het leveren door boeren van wat genoemd wordt 'maatschappelijke prestaties'.

De landbouw in de veenweiden zal zich door bovenstaande invloeden in diverse richtingen ontwikkelen. Speerpunt 1 is een meerjarig speerpunt, met een brede focus. Het speerpunt richt zich zowel op innovatie als het ontwikkelen van kennis en het implementeren van ontwikkelde kennis in de praktijk.

Speerpunt 2: Biomassa

Her en der ontstaan in het gebied initiatieven om biomassa beter te benutten en duurzame energieproductie te stimuleren. In 2011 zijn de biomassastromen en potenties daarvan in beeld gebracht in de provincie Utrecht en het Groene Hart. Er blijft nog veel biomassa onbenut. Er is behoefte aan het verbinden van partijen, bijvoorbeeld als het gaat om biomassa-aanbod en (energie)vraag bij elkaar te brengen, aan het actief onder de aandacht brengen van de beschikbare kennis en ervaring en aan het signaleren van knelpunten in de regelgeving. Dit is een meerjarig speerpunt. De vraagstelling komt momenteel zowel vanuit het beleid als uit de praktijk.

Een ander spoor waarvoor steeds meer belangstelling komt is het door middel van bioraffinage winnen van bijv. eiwit uit gras. Biomassateelt kan vrijkomende gronden of gronden die vanwege bodemdaling te nat worden voor gangbare landbouw een nieuwe economische functie geven. Ook zijn er kansen om biomassateelt te combineren met waterbergingsfuncties en/of een recreatiebestemming.

Speerpunt 3: Nutriënten en waterkwaliteit

Boeren en waterschappen optimaliseren gezamenlijk de waterhuishouding met als doel een robuust en klimaatbestendig watersysteem. Ze toetsen en beoordelen maatregelen om uitspoeling en emissie van nutriënten van veenweidepolder naar boezemwater tegen te gaan. Een vraag daarbij is ook hoe je bij klimaatverandering peilen kunt handhaven in combinatie met onderwaterdrainage, met zo min mogelijk inlaat van gebiedsvreemd water. Essentieel is dat de maatregelen goed passen in de bedrijfsvoering van de agrarische bedrijven. De discussies bij waterschappen gingen afgelopen jaren vaak richting grote robuuste peilvakken (functie volgt peil). De vraag is echter of een meer maatwerkaanpak toch niet zal resulteren in verminderde waterbeheerskosten en beter zal aansluiten bij de wensen vanuit de bedrijfsvoering. De toekomstige aanpak van het waterbeheer moet daarbij meer gestuurd worden vanuit kwalitatieve (in brede zin) dan vanuit kwantitatieve aspecten. Dit vraagt om een omslag in het denken.

Speerpunt 4: Beperking bodemdaling

Bodemdaling (en dan vooral het tegengaan van bodemdaling) is een belangrijk onderwerp in het hele kennis- en innovatieprogramma. De focus ligt momenteel sterk op onderwaterdrainage als middel om bodemdaling af te remmen, maar het speerpunt is breder. Er zal de komende jaren gezocht worden naar andere methoden om bodemdaling te beperken, terwijl daarnaast de voorspelling van bodemdaling (ook locatiespecifiek) zal moeten verbeteren. Ook moet er nagedacht worden over andere bedrijfssystemen (bijv. rieteconomie, waterboeren) die minder bodemdaling veroorzaken. Naast de gevolgen voor bodemdaling zijn daarbij ook de economische aspecten van belang. Wat is het saldo/ha bij diverse peilen, bij variabele peilen, bij onderwaterdrainage en bij nieuwe innovatieve bedrijfssystemen? Een regelmatig terugkerende kennisvraag is of er innovaties denkbaar zijn en toegepast kunnen worden, op daarvoor in aanmerking komende (deel)gebieden, die bodemdaling verder afremmen of zelfs kunnen zorgen voor nieuwe aangroei van het veen.

Speerpunt 5: Systeeminnovaties

Kenmerkend voor de veenweiden is de grote mate van onderlinge beïnvloeding van processen als bodemdaling, waterbeheer en –kwaliteit, bedrijfsvoering en economie. Dit dwingt ons om in het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden zwaar in te zetten op een integrale benadering. Een integratie van de technische en ecologische processen, maar ook op de interacties tussen actoren (boeren, waterschappen, maatschappelijke organisaties) in de veenweiden. Daaraan vooraf gaat het ontwikkelen van een samenhangende visie op het gebied: hoe gaan we om met functies van het gebied, waar verweven, waar scheiden. We hebben dit speerpunt Systeeminnovaties genoemd. In dit speerpunt komen procesvragen aan bod, maar ook kennisvragen als hoe bereik je draagvlak voor innovaties. Een belangrijke kennisbehoefte die in de gesprekken naar boven kwam is de vraag waar de systeemgrenzen liggen in zowel in technische zin als economisch, maar ook in sociaal en bestuurlijk opzicht.

Nadat de grenzen via verschillende scenario's zijn verkend, komt de vraag hoe die kennis om te zetten in beleid en te vertalen in maatregelen (uitvoering, beheer) die zekerheden bieden aan ondernemers en andere betrokkenen (bijv. bewoners) in het veenweidegebied. Voor waterschappen is één van de vragen hoe de vraag naar de toekomstige zoetwatervoorziening van Nederland (die in het Deltaprogramma wordt verkend) specifiek kan worden gemaakt voor de veenweiden.

Van verschillende kanten is in de gesprekken gepleit voor het uitvoeren van een grootschalige pilot gericht op de veenweiden, waarin o.a. onderwaterdrainage en het daarmee gepaard gaande waterbeheer wordt uitgetest op gebiedsniveau. In de pilot moet dan niet alleen aandacht zijn voor bodem- en wateraspecten, maar voor bedrijfstechnische en -economische aspecten. Voor de Topsector Water zou zo'n grootschalige pilot voorgedragen kunnen worden als 'showcase' voor de westelijke veenweiden.

6. Onderzoekvragen

In de gesprekken met vertegenwoordigers van waterschappen, provincies, LTO Noord en het Ministerie van EL&I kwamen een aantal onderwerpen regelmatig terug. Bij doorvragen en vooral ook in de workshop op 12 oktober bleken dat op deze onderwerpen veel vragen naar boven kwamen, maar er ook veel energie was om die vragen gezamenlijk op te pakken. Deze vragen worden in dit hoofdstuk beschreven. We realiseren ons dat hiermee nog niet het laatste woord gezegd is over de kennisbehoefte, maar deze vragen geven ons inziens wel aan dat er een grote behoefte is bij verschillende partijen die verantwoordelijkheid dragen voor de westelijke veenweiden om gezamenlijk te werken aan het aanpakken van een aantal urgente kennisvragen rond bodem, water, nutriënten, landbouw en biomassa in de veenweiden. De onderzoekvragen zijn opgehangen aan één van de vijf speerpunten. Gezien het samenhangende karakter van de veenweideproblematiek bevatten verschillende vragen ook aspecten die relevant zijn voor één of meerdere van de andere speerpunten.

Onderzoekvragen speerpunt 1: Boeren in de veenweiden

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

Onderwerp:

De landbouw in de veenweiden heeft toekomst

Toelichting kennisbehoefte:

Kenmerkend voor veengronden is het enorme grasgroeipotentieel. Door mineralisatie van het veen en goede watervoorziening lag de productie hoog en waren de veenweiden eeuwenlang zeer productieve gronden en waren de melkveebedrijven welvarend. Gevolg van de landbouw en de bijbehorende ontwatering en mineralisatie van het veen was echter de bodemdaling. Door technische maatregelen (kunstmest, beregening) heeft de landbouw in andere delen van Nederland en Europa haar achterstand kunnen inlopen en beschikt nu veelal over een betere infrastructuur (en concurrentiekracht) dan de melkveehouderij in de veenweidegebieden.

Voor de toekomst van de landbouw in de veenweiden is een belangrijke vraag hoe je de bedrijfsgrootte kunt opschalen naar bijv. bedrijven van 200 melkkoeien. Daarvoor zijn aanpassingen in de infrastructuur van zowel bedrijf (bedrijfsvergroting, perceelsgrootte, oppervlakte huiskavel etc.) als van gebied (oppervlakte bouwblok, ontsluitingswegen, boerderijverplaatsing uit lintbebouwing etc.) nodig. Kun je dan nog beweiden? Is er een andere bedrijfsvorm nodig? Ook aandacht voor grasrassen en veerassen die beter aan de veenweiden zijn aangepast.

Doelstelling:

Oplossen van de typische veenweideknelpunten in bedrijfssysteem en in regelgeving (met name ruimtelijke ordeningsaspecten) die een bedrijfsvergroting van melkveebedrijven belemmeren.

Vragende partij(en): LTO Noord

Potentiële partners: Provincie Zuid-Holland
Wil meewerken aan projecten gericht op boeren met minder bodemdaling.

CAH Dronten
Wil graag studenten en docenten inzetten.

Aanvullende onderzoeksvragen:
LTO Noord
Inzetten op agrarisch structuurversterking. Grondgebonden productielandbouw is een must.
Hiervoor zijn nodig: kavelruil, voldoende grote bouwblokken (2,5 ha), bereikbaarheid, ontsluiting, draagkracht bodem, behoud van voldoende kritische massa.

Benodigd budget: onbekend

Onderwerp:

Mogelijkheden van verbrede landbouw voor bedrijven in de veenweiden

Toelichting kennisbehoefte:

Bedrijven in de kwetsbare delen van de veenweiden zullen als ze willen blijven ondernemen hun bedrijfsvoering moeten aanpassen, bijv. in een vorm van verbrede landbouw. Het is belangrijk dat de overheid hen daartoe ook kansen biedt en de regels op vlak van ruimtelijke ordening zo aanpast dat er ruimte blijft voor bedrijfsontwikkeling en een rendabele bedrijfsvoering. Landbouw is en blijft de beste garantie voor het behoud van het kenmerkende open landschap van de veenweiden. In Laag Holland wordt in het kader van een GLB-pilot hiermee al ervaring opgebouwd.

Doelstelling: Verkenning naar mogelijkheden van verbrede landbouw in de veenweiden en de knelpunten in regelgeving die aangepast moeten/kunnen worden om die ruimte te vergroten. Nadrukkelijk hierbij ook de mogelijkheden van het toekomstig GLB meenemen.

Vragende partij(en): LTO Noord

Potentiële partners:

Aanvullende onderzoeksvragen:

Anoniem
Leg een link met recreatief medegebruik.

Benodigd budget: Onbekend

Opmerking:

Dit onderwerp kan gecombineerd worden met *Systeeminnovaties* (speerpunt 5) en met *Bodemdaling bekijken vanuit de functies van het gebied* (speerpunt 4).

Onderwerp:

Samengaan landbouw en natuur

Toelichting kennisbehoefte:

Doelstelling in grote delen van de Westelijke veenweiden is om èn een vitale landbouw en natuurdoelen te realiseren. Hoewel verdere aankoop van landbouwgronden in het kader van de EHS grotendeels tot stilstand is gekomen, blijft het realiseren van natuurdoelen een opgave in verschillende delen van het gebied. Uit oogpunt van waterberging zoeken de waterschappen naar mogelijkheden van slootverbreding.

Voorgesteld wordt de mogelijkheden te onderzoeken om bredere sloten, natte oevers, vernatting van laagste delen van bedrijven te realiseren, de bedrijven het natuurbeheer daarvan te laten uitvoeren en de bedrijven te compenseren met extra gronden. De zuiverende sloot (zie verder speerpunt 3) kan een onderdeel zijn van de aangepaste bedrijfsvoering.

Doelstelling:

Nagaan van bedrijfseconomische, technische en ecologische gevolgen van aanpassing van bedrijfsvoering op delen van het bedrijf om natuurdoelen en wateropgaven te realiseren. Productieomvang van bedrijf blijft op peil doordat bedrijf gecompenseerd wordt met extra gronden.

Vragende partij(en): Waternet

Potentiële partners:

Aanvullende onderzoeksvragen:

LTO

Voor samengaan landbouw/natuur is voldoende schaalgrootte zeer belangrijk. De huiskavel dient daarbij ingericht te zijn voor optimale bedrijfsontwikkeling.

Provincie Utrecht

Er is een sterke relatie met kwaliteit en doelen KRW.

Hoogheemraadschap Rijnland

Leg een link met groenblauwe diensten en systeeminnovaties (speerpunt 5).

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Ga na wat de effecten van 'ouder' beheer zijn.

Benodigd budget: Onbekend

Onderzoekvragen speerpunt 2: Biomassa

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

Onderwerp:

Biomassateelt op natte gronden passend in landschap

Toelichting kennisbehoefte:

Wat zijn de perspectieven van biomassateelt en energieproductie op agrarische gronden die door bodemdaling zo laag zijn gelegen dat functieverandering noodzakelijk is. Is er een win-win situatiemogelijk van inspelen op klimaatverandering en economische ontwikkeling?

Moet verwerking plaatsvinden op boerderijniveau, per buurtschap of op industriële basis? Wat zijn de mogelijkheden in het veenweidegebied om biomassa te verwerken tot hoogwaardige producten als eiwitconcentraat etc.

Voor sommige waterschappen komt daarbij de vraag hoe je omgaat met biomassa die vrijkomt bij het beheer van de watergangen (maaisel, kroos). Kun je als waterschap daarmee je eigen energie opwekken?

Doelstelling:

Verkenning naar de mogelijkheden van rendabele biomassateelt op veengronden en daaraan gekoppeld de verwerking en vermarkting van energie, eiwit en evt. andere producten.

Vragende partij(en):

Provincie Utrecht
Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Potentiële partners:

Aanvullende onderzoeksvragen:

Noord-Hollands Noorderkwartier
Besteed ook aandacht aan gevolgen voor het landschap.

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
*Interesse als mogelijke transitie voor kwetsbare gebieden.
Leg koppeling met andere doelstellingen. Consequenties voor watersysteem in beeld brengen.*

Anoniem
Start met een kleinschalige pilot. Begin met onbenutte biomassa (bijv. maaisel, kroos en afvalstromen).

Waternet
Aandacht voor specifieke inhoudstoffen.

Anoniem
Bekijk ook de mogelijkheden van strooisel voor melkvee.

Benodigd budget:

Onbekend

Opmerkingen:

LTO Noord geeft minder prioriteit aan biomassateelt op zich, maar is wel sterk geïnteresseerd in de mogelijkheden van eiwitwinning (via grasraffinage) uit gras dat voor bedrijfsvoering niet nodig is.

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden: Biomassateelt zou ook een onderdeel van *Systeeminnovaties* (speerpunt 5) kunnen zijn.

Onderzoeksvragen speerpunt 3: Nutriënten en waterkwaliteit

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

Onderwerp:

Klimaatverandering en waterkwaliteit; invloed van sulfaat op behoud en herstel van laagveen

Toelichting kennisbehoefte: Door klimaatverandering zal meer gebiedsvreemd oppervlaktewater ingelaten moeten worden. Hard en sulfaatrijkwater stimuleert afbraak van veen. Maatregelen met betrekking tot sulfaat lijken effectief voor behoud en herstel van laagveen.

Onderzoeksvragen daarbij zijn: Wat is de te verwachten oppervlaktewaterkwaliteit in 2050 bij aanvoer uit Rijn en/of IJmeer. Wat zijn de risico's van veenafbraak door sulfaat bij onderwaterdrainage? Wat zijn sleutelfactoren bij de processen van afbraak en opbouw van veen?

Doelstelling: Inzicht in de rol van sulfaat in chemische bodemprocessen en gevolgen voor behoud en herstel van laagveen

Vragende partij(en): Provincie Zuid-Holland
Waternet

Potentiële partners: Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Aanvullende onderzoeksvragen:

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
Kijk ook naar effecten van mest- en landbouwbeleid en verbreed onderzoek ook naar ecologische effecten.

Anoniem
Zoek aansluiting bij projecten KRW en Hotspot Veenweiden.

Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier
Niet alleen sulfaat onderzoeken, maar ook rol bicarbonaat is erg belangrijk.

Benodigd budget: 100k€

Opmerking:

Offerteverzoek sulfaat is uitgezet door provincie Zuid-Holland, Waternet en Hoogheemraadschap van Rijnland

Onderwerp:

De zuiverende sloot

Toelichting kennisbehoefte:

Veel sloten in het veengebied zitten helemaal vol bagger. Er is daardoor weinig waterafvoerende capaciteit, maar ook de waterkwaliteit staat onder druk omdat de zelfreinigende werking van het slootsysteem beperkt is. In Groot Wilnis - Vinkeveen loopt een proef naar 'kwaliteitsbaggeren'. Als boeren sloten dieper baggeren dan direct voor de waterafvoer nodig is (35 cm) dan ontvangen zij daarvoor een vergoeding. Dit baggeren heeft een positief effect op de waterkwaliteit.

Een andere optie die onderzocht zou moeten worden is de waterzuiverende invloed van planten in de sloot (het zuiveren in de haarvaten van het systeem). Tot slot zijn er vragen over de invloed van sulfaat op processen in het veen.

Ook zou daarbij in kaart gebracht moeten worden wat de aanvoerroutes van sulfaat zijn en in welke mate ze bijdragen aan veenafbraak. Naast het vrijkomen van sulfaat uit het veen zelf, is er aanvoer met gebiedsvreemd water en mogelijk ook via (kunst)mest.

Doelstelling: Zuiverend vermogen van sloten en invloed op de waterkwaliteit van het gebied.

Vragende partij(en): Waternet

Vooraf gericht op invloed van sulfaat.

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Vooraf geïnteresseerd in de zuiverende werking.

Potentiële partners:

Aanvullende onderzoeksvragen:

Provincie Zuid-Holland

Schone sloten -> meer natuur + versterking EHS.

LTO Noord

Kunstmestvrij boeren en de resultaten daarvan voor de waterkwaliteit

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Besteed ook aandacht aan gevolgen voor ecologie.

Anoniem

Kijk ook naar mogelijkheden van visteelt.

Anoniem

Leg koppeling met energie uit biomassa.

Benodigd budget Onbekend

Opmerking:

Zuiverende sloot is recent al onderzocht (WUR-project PLONS www.plons.wur.nl)

Onderwerp:
Waterbeheer

Toelichting kennisbehoefte:

Waterschappen hebben te maken met een veelheid aan water gerelateerde opgaven: teveel aan water, waterberging, te weinig water, te vies water, verzilting.

De oplossingen werden in het verleden vaak buiten het eigen werkgebied gelegd. Dat zal in de toekomst steeds minder mogelijk zijn en oplossingen zullen meer in het eigen gebied gevonden moeten worden.

Het Deltaprogramma pakt het zoetwaterverdelingsvraagstuk op nationale schaal, maar hoe organiseer je het zoetwaterbeheer in het veenweidegebied? Als je minder en zouter water beschikbaar hebt, hoe ga je daar als waterschap mee om en wat betekent dat voor landbouw, natuur etc.

Doelstelling:

Een verkennende studie hoe op gebiedsniveau zaken het beste gekoppeld kunnen worden, ook in combinatie met andere functies in het gebied.

Vragende partij(en): Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Potentiële partners:

Aanvullende onderzoeksvragen:

Benodigd budget 50 k€

Onderzoeksvragen speerpunt 4: Beperking bodemdaling

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

Onderwerp:

Bodemdaling bekijken vanuit functies van het gebied

Toelichting kennisbehoefte:

Vanuit de bodem gedacht is de laagste hoogte een cruciaal gegeven. Dit houdt in dat via een procesbenadering in een gebied wordt afgesproken hoe diep de bodem mag dalen voor een functie, zoals bijv. landbouw.

Is dat laagste punt bereikt, dan is die functie niet meer mogelijk en treedt een functieverandering op. Er is grote behoefte aan handvaten om die afwegingen te kunnen maken.

Doelstelling:

Handvaten om af te wegen hoe ernstig verdere bodemdaling is en kwetsbare gebieden benoemen waar geen verdere bodemdaling mag plaatsvinden.

Vragende partij(en): Provincie Utrecht
Provincie Zuid-Holland

Potentiële partners: Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
Ministerie van Infrastructuur & Milieu

Aanvullende onderzoeksvragen:

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
Kosten van verschillende waterbeheer scenario's in kaart brengen; afweging via MKBA (maatschappelijke kosten-baten analyse).

Provincie Zuid-Holland
Een goed bodemdalings- en monitoringsprogramma opzetten samen met Ministerie van Infrastructuur & Milieu.

Provincie Utrecht
Leg een koppeling met systeeminnovaties (speerpunt 5).

Provincie Zuid-Holland
Aandacht voor de rol van bodemleven bij bodemdaling.

LTO Noord
Voor onderzoek bodemleven is op projectbasis geld beschikbaar.

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
Aandacht voor effecten peilbeheer.

Benodigd budget: Onbekend

Onderwerp:

Bodemdaling als functie van geologie

Toelichting kennisbehoefte:

Bodemdaling wordt vaak eenzijdig gerelateerd aan peilverlaging, maar de geologische opbouw van de bodem speelt eveneens een grote rol. Door verschillen in veentype, bodemopbouw (bijv. door kleiafzettingen in het veen) en dikte van de deklaag verloopt de bodemdaling lang niet overal even snel, hetgeen tot lokale verschillen in hoogteligging leidt. De bodemdaling van het veen in bijv. Vinkeveen verloopt anders dan in Zegveld. Er is behoefte aan actuele bodemkaarten die met alle voor bodemdaling relevante factoren rekening houden. Veel maaiveldhoogten zijn weinig frequent gemeten. Nagaan of een betrouwbaar monitoringssysteem voor bodemdaling met de radar interference methode is op te zetten.

Doelstelling:

Inzicht in snelheid en gevolgen van bodemdaling in verschillende delen van de Westelijke Veenweiden.

Vragende partij(en): Waternet

Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard
(*monitoringsysteem met radar interference methode*)

Potentiële partners:

Aanvullende onderzoeksvragen:

Benodigd budget: Onbekend

Onderwerp:

Bodemdaling remmen door ophoging

Toelichting kennisbehoefte:

In het gebied rond de Nieuwkoopse Plassen lopen mede in samenwerking met proefbedrijf Zegveld initiatieven om bodemdaling te compenseren door het opbrengen van (rest)materiaal uit de Nieuwkoopse Plassen. Nevenvoordeel is dat gelijktijdig ook draagkrachtverbetering van de bodem wordt verkregen. Er zijn ook ideeën om vezelrijk materiaal (bijvoorbeeld miscanthus) toe te voegen aan de bagger.

Doelstelling:

Compenseren van bodemdaling en verbeteren draagkracht van de bodem.

Vragende partij(en): Provincie Utrecht

Potentiële partners: Mogelijk kan dit onderwerp als een gezamenlijk project van STOWA, SKB en KIC Veenweiden worden opgepakt

Aanvullende onderzoeksvragen:

Benodigd budget: Onbekend

Onderzoeksvragen speerpunt 5: Systeeminnovaties

In de gesprekken zijn als prioriteiten genoemd:

Onderwerp:

Ontwikkelen van een samenhangende visie op het gebied

Toelichting kennisbehoefte:

De visie ontbreekt hoe we om willen gaan met de verschillende functies in het gebied. Hoe gaan we gezamenlijk de problemen te lijf, waar streven we verweving na en waar ligt scheiding van functies meer voor de hand? Waar zit de landbouw goed en heeft ze ontwikkelingsperspectief en waar is ruimte voor andere functies zoals natuur en waar liggen slimme combinatiemogelijkheden? De beslissingsbevoegdheid over functietoekenning ligt bij de provincies, de waterschappen hebben als taak het waterbeheer aan te passen aan de afgesproken functie. Die afspraken zou je over het hele veenweidegebied moeten maken met alle overheden.

Doelstelling: Ontwikkelen van een samenhangende visie op het veenweidegebied. Waar zet je in op landbouwontwikkeling en waar op andere functies?

Vragende partij(en): Hollands Noorderkwartier

Potentiële partners:

Aanvullende onderzoeksvragen:

Benodigd budget: Onbekend

Onderwerp:

Stimuleren van systeeminnovaties

Toelichting kennisbehoefte:

Stimuleren van innovaties die het bedrijfsniveau overstijgen, meerdere belangen dienen, de inbreng van uiteenlopende soorten kennis en vaardigheden vergen en waarbij meerdere partijen betrokken zijn. Denk hierbij aan de ontwikkeling van nieuwe economische pijlers zoals rieteconomie en waterboer.

Doelstelling:

Genereren van ideeën voor systeeminnovaties

Vragende partij(en): Provincie Zuid-Holland

Potentiële partners: CAH Dronten (inzet studenten)

Aanvullende onderzoeksvragen:

LTO Noord

Basisvraag is: bewaren huidige cultuurlandschap of mag dit verloren gaan?

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Mogelijkheden vanuit fysiek systeem t.b.v. gesprekken RO en structuurvisies. Koppeling met voorstel bodemdaling (speerpunt 4), wat is laagste hoogte?

Provincie Utrecht

Alternatieven die van belang zijn voor toekomst gebied; leg daarbij relatie met bodemdaling (speerpunt 4).

Provincie Zuid-Holland

Toekomst van landbouw bij fysieke omstandigheden van veenweidegebied; nieuwe inkomstenbronnen bijv. rietteelt.

Anoniem:

Werkend toemaakdek.

Benodigd budget: Onbekend

Opmerking:

Dit is een uiterst cruciale vraag, maar deze is nu nog te breed geformuleerd. Aan het Kennis- en Innovatiecentrum Veenweiden vragen hier enkele brainstormsessies voor te organiseren om tot concrete voorstellen voor innovaties te komen en die verder uitwerken.

Onderwerp:

Grootschalige pilot(s)

Toelichting kennisbehoefte:

In nauwe wisselwerking met speerpunt 1 Boeren in de veenweiden een uitvoeringsgerichte pilot opzetten waarin vier vragen in nauwe samenhang met elkaar worden opgepakt:

- Slimmer met peilen omgaan;
- Verder met onderwaterdrainage;
- Waterkwaliteit;
- Economische aspecten van een geringere drooglegging.

In deze pilot ook aandacht voor kennisdeling, het verkennen van grenzen voor boer (wat is acceptabel, hoe kun je hem zekerheden bieden) en het aanpassen van regelgeving/peilbesluiten (moet dit centraal geregeld worden of kan het in het gebied). Bij de pilot gebruik maken van het onderzoek dat al loopt en coalities aangaan met andere partijen zoals STOWA. Voor de Topsector Water zou zo'n grootschalige pilot voorgedragen kunnen worden als 'showcase' voor de westelijke veenweiden.

Doelstelling:

Een grootschalige pilot waarin onderwaterdrainage en het daarmee gepaard gaande waterbeheer wordt uitgetest op gebiedsniveau. In de pilot integratie van bodem- en wateraspecten, en van bedrijfstechnische en -economische aspecten.

Vragende partij(en): Hoogheemraadschap van Rijnland
Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden

Potentiële partners: LTO Noord
Provincie Zuid-Holland

Aanvullende onderzoeksvragen:

LTO Noord: Doel is bodemdaling tegen te gaan bij een verantwoord peil. Voor LTO is een optimale drooglegging van groot belang. Belangrijk begrip hierbij is flexibel peilbeheer. Voor LTO is ook het verder bevorderen van onderwaterdrainage zeer belangrijk. Hierbij gaat het om maatwerk. Dit betekent peilvakken klein houden.

Hoogheemraadschap van Rijnland en Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden:

Aansluiting zoeken bij groenblauwe diensten en boeren & natuur (speerpunt 1)

Anoniem: Praktijkbedrijven laten zien dat er veel draagvlak is voor onderwaterdrainage.

Benodigd budget: ?

7. Vervolgstappen

Dit 2^e concept wordt op 26 oktober 2011 voorgelegd aan de Stuurgroep Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden met de vraag aan de leden van de Stuurgroep Westelijke Veenweiden om dit concept met een positief advies nog voor eind 2011 voor te leggen en te bespreken met hun achterban. Het streven is dat dit proces rond de jaarwisseling 2011/2012 uitmondt in een definitief Onderzoekprogramma 2012 met kennis- en innovatievragen die op korte termijn (2012) en op langere termijn aangepakt worden en het daarvoor beschikbare budget.

Het tweede concept zal nadat op 26 oktober de Stuurgroep het van een positief advies heeft voorzien in een parallel spoor met een aantal nauw bij het veenweidegebied betrokken partijen worden besproken om met hun reacties tot een nog beter programma te komen en aan draagvlak te bouwen. Ook zal worden afgestemd met organisaties als STOWA, SKB, Wageningen UR en onderwijsinstellingen die betrokken zijn bij kennisontwikkeling en -deling in het westelijk veenweidegebied, zodat doublures het werkprogramma worden voorkomen.

Met STOWA en SKB is al enig vooroverleg geweest waarbij de intentie is uitgesproken om minimaal één van de onderzoeksvragen uit deze Onderzoekagenda gezamenlijk op te pakken.

Deze Onderzoekagenda richt zich op projecten met een meer integrale aanpak van de veenweideproblematiek die zonder gezamenlijke inspanning niet of slechts moeizaam van de grond zouden komen. Bij de uitvoering van het Onderzoekagenda blijft het uitgangspunt dat de partijen zeggenschap blijven houden over hun eigen budget en aangeven in welk onderzoek zij willen participeren. Vanuit het kennis- en innovatiecentrum zullen partijen zo nodig gefaciliteerd en gestimuleerd worden om de onderzoeksvragen te concretiseren en daarbij de meest geschikte partijen te vinden die het onderzoek kunnen uitvoeren. Het kennis- en innovatiecentrum zal geen directe sturing geven aan onderzoek dat nu al plaatsvindt vanuit de eigen onderzoeklijnen van STOWA, SKB, universiteiten etc. Wel zal het kennis- en innovatiecentrum zorgen dat ze goed op de hoogte is wat er met betrekking tot kennis – en innovatie in het veenweidegebied speelt en zal ze waar nodig zorgen voor een goede afstemming en samenwerking.

8. Geraadpleegde bronnen

1. *Voorloper Groene Hart*. 2008. Notitie vastgesteld door de colleges van gedeputeerde staten van Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland
2. *Uitvoeringsprogramma Nationaal Landschap Laag Holland 2007-2013*. 2006. Provincie Noord-Holland
3. Lam, N. t., T. Vogelzang & U. Blom. 2010. *Bouwstenen voor de Agenda Landbouw van de provincie Zuid-Holland*. Rapport Arcadis, Rotterdam / LEI, Den Haag.
4. *Agenda Landbouw*. 2011. Provincie Zuid-Holland.
5. *PlanMER Provinciale Structuurvisie*. 2009. Provincie Zuid-Holland.
6. *Landbouwvisie Provincie Utrecht*. 2010 met bijlage *Land- en tuinbouwcijfers Provincie Utrecht*. Provincie Utrecht.
7. *Notitie maatschappelijke ontwikkelingen en dilemma's in het kader van de landbouwvisie*. 2010. Provincie Utrecht.
8. *Bodemagenda*. Concept 2010. Provincie Utrecht.
9. *Agenda Landbouw en Visserij 2008-2011*. 2008. Provincie Noord-Holland.
10. *Economische Agenda 2008-2011*. 2008. Provincie Noord-Holland.
11. *Structuurvisie Noord-Holland 2040*. 2010. Provincie Noord-Holland.
12. *Het Groene hart mooi dichtbij*. 2009. ANWB, Den Haag
13. *Water voorop! Waterbeheersplan 2010-2015*. Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden.
14. Woestenburg, M. 2009. *Waarheen met het Veen*. Landwerk, Wageningen.
15. Vuurens, S.H. & R. Speets. 2011. *Droogtebestendig West-Nederland*. Royal Haskoning, Rotterdam.
16. *Klimaatakkoord Unie - Rijk*. 2010. Ministerie van VROM en Unie van Waterschappen.
17. Brief van provincie Zuid-Holland aan Programmabureau Kennis voor Klimaat over onderzoeksvragen uit *Rapport Droogtebestendig West Nederland* van 14 april 2011 (kenmerk PZH-2011-279739385).
18. *Naar een praktijkgericht kennissysteem met ambities voor de toekomst*. Beleidsagenda LTO Noord voor Kennis en Innovatie. LTO Noord, Deventer.
19. Vogelzang, T.A., G.S. Venema, C.J.A.M. de Bont, J.H. Wisman & M.G.A. van Leeuwen. 2009. *Boeren in het Groene Hart*. Rapport 2009-012. LEI, Den Haag.
20. *Boeren met een Groen Hart*. 2009. Publicatie RLG 09/02. Raad voor het Landelijk Gebied, Utrecht.
21. Van den Pol-Dasselaar, A., J.J.H. van den Akker, A. Bannink, C.L. van Beek, H.J.C. van Dooren, M.H.A. de Haan, I.E. Hoving, P.J. Kuikman, F. Lenssinck & N. Verdoes. 2011. *Kansen voor een toolbox voor het veenweidegebied*. Rapport 471. Livestock Research, Lelystad.
22. *Jaarverslag 2009 Woerdens Beraad. Krachtenbundeling van alle Groene Hart gemeenten*. Woerdens Beraad, Gouda.
23. *Jaarverslag 2010. De opmaat naar een kansrijke toekomst! Veelzijdig Boerenland*, Haarlem
24. *Bijlage 1 Nota van antwoord Waterbeheerplan 2010-2015*. Waterschap Rivierenland, Tiel.
25. Teo Wams, 2009. *Lezing tijdens discussiebijeenkomst over Europees landbouwbeleid in de Rode Hoed*, Natuurmonumenten, 's Graveland.
26. *Veenweide en Waterkwaliteit in veenweidegebieden*. Website Milieufederatie Noord-Holland www.mnh.nl, geraadpleegd op 12 sept. 2011.
27. *Missie en strategie van het Woerdens Beraad in periode 2010-2014*. Woerdens Beraad, Gouda.

Bijlage 1

Plan van aanpak uitwerking Onderzoeksprogramma Westelijke Veenweiden en Kennis- en innovatiecentrum Westelijke Veenweiden

Concept t.b.v. de stuurgroep Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden, 15 juni 2011

Aanleiding

Op 20 april 2011 is in de stuurgroep Kennis en Innovatie Westelijke Veenweiden gesproken over een voorstel voor de oprichting van een kennis- en innovatiecentrum voor de Westelijke Veenweiden op de locatie van het huidige proefbedrijf voor de melkveehouderij in Zegveld, in combinatie met een gezamenlijk onderzoeksprogramma. De stuurgroep steunde dit voorstel en door een aantal partijen is een bijdrage aan de opstartfase toegezegd. Bij de waterschappen in het Groene Hart en Laag Holland en bij de provincies moest nog steun gezocht worden. Voor een verkenningsfase is die steun er bij de meeste partijen, waarbij wel is verzocht ook andere organisatievormen dan een stichting te onderzoeken, en het accent te leggen op het gezamenlijke onderzoeksprogramma, waarbij het centrum vooral ten dienste staat van het opstellen van het programma en het delen van de kennis. Ook is aangegeven dat participatie in een vervolg afhankelijk is van de verdere uitwerking. Voor de verkenningsfase is nu door waterschappen, provincies, LTO en het rijk ca. 100.000,- euro beschikbaar gesteld en door de WUR een medewerker (kwartiermaker) tot aan het eind van het jaar.

Doel

Het doel van een gezamenlijk onderzoeksprogramma en een kennis- & innovatiecentrum voor de Westelijke Veenweiden is een vitaal en klimaatbestendig veenweidelandschap, met een gezonde landbouwsector en een duurzaam bodem- en watersysteem. Met de samenwerking wordt beoogd de efficiëntie en effectiviteit van de afzonderlijke onderzoeksprogramma's en investeringen te vergroten. In het onderzoeksprogramma worden de onderzoeksvragen van verschillende partijen bij elkaar gebracht en met hulp van de experts van het centrum in integrale en praktijkgerichte onderzoeksvoorstellen vertaald. Het centrum ondersteunt het onderzoeksprogramma door vooraf bestaande kennis en ervaringen van mensen uit de praktijk te verzamelen en te gebruiken als input voor onderzoeksvoorstellen en door achteraf de resultaten van onderzoek actief te delen met ondernemers, beheerders, onderzoekers en overheden.

Activiteiten opstartfase

Voordat het onderzoeksprogramma en het kennis- en innovatiecentrum Westelijke Veenweiden een definitieve vorm krijgen is er een opstartfase waarin twee dingen gebeuren: uitwerken van voorstellen voor de opzet van het centrum en starten met een aantal activiteiten, waaronder het opstellen van een gezamenlijk onderzoeksprogramma. Door met een paar activiteiten te starten is voor de buitenwereld zichtbaar dat de geïntegreerde ontwikkeling van kennis en innovaties voor de problemen die in het veenweidegebied spelen serieus genomen wordt en is het duidelijk dat betrokken partijen bereid zijn daarin te investeren. De investering heeft zowel een symbolische als praktische waarde. Het helpt het zoeken naar een ondernemer die bereid is het centrum als neventak te exploiteren en het zoeken naar andere partners en geldstromen voor het centrum. Er wordt een stap gezet in de vorming van het centrum, maar het blijft mogelijk om de volgende stap niet te zetten als

blijkt dat er onvoldoende draagvlak is of een kennis- en innovatiecentrum in de voorgestelde vorm toch niet haalbaar blijkt.

De activiteiten die worden ontplooid moeten op zich zinnig zijn en bijdragen aan het ontwikkelen en delen van kennis en innovaties, ook als het centrum uiteindelijk niet wordt voortgezet en het bij een eenmalige investering blijft. De investering in de uitwerking van de opzet is beperkt en er is een weg terug.

Deze fase moet aan het eind van het jaar zijn afgerond met een concept-onderzoeksprogramma 2012 en een businessplan voor een kenniscentrum.

Opstellen concept-onderzoeksprogramma 2012.

Bij de diverse potentiële partners wordt geïnventariseerd wat de huidige en komende onderzoeksvragen met betrekking tot de veenweiden zijn. Verder wordt gebruik gemaakt van de eerder in het kader van het kennis- en innovatieprogramma Westelijke veenweiden geïnventariseerde onderzoeken in 2011. Door de kwartiermaker zal dit vertaald worden in voorstellen voor het gezamenlijke onderzoeksprogramma. Waar nodig zullen experts uit verschillende vakgebieden worden ingeschakeld en de voorstellen zullen worden getoetst bij de verschillende partners. Hier zullen ook instituten als Stowa en SKB bij geraadpleegd worden.

Opstellen businessplan kennis- en innovatiecentrum Westelijke Veenweiden

De kwartiermaker stelt samen met de programmaleider Westelijke Veenweiden een businessplan voor het centrum op. Daarbij worden meerdere organisatievormen bekeken. Ook zal onderzocht worden welke partijen in een of andere vorm willen bijdragen aan het centrum. Daarbij wordt ook gekeken naar andere partijen dan degene die aan deze verkenning bijdragen. Het streven is het kennis- en innovatiecentrum te vestigen op de locatie van het voormalige proefbedrijf voor de melkveehouderij in Zegveld. Dit bedrijf zal worden verkocht als melkveebedrijf en WUR en LTO zoeken een nieuwe eigenaar die een kenniscentrum zou willen huisvesten.

Kennisdeling

Gedurende de opstartfase zal op de locatie van het voormalige proefbedrijf voor de melkveehouderij in Zegveld een pilot draaien met de voorgenomen kennisdeling. Het gaat dan om de organisatie van gebruikerspanels, kenniskringen, informatiebijeenkomsten en dergelijke. Het doel is tweeledig: aan de ene kant wordt al aan kennisdeling gedaan van bestaande onderzoeken en innovaties en zal duidelijk worden waar de behoefte ligt, en aan de andere kant worden de reacties en de vragen van de bezoekers gebruikt als input voor het onderzoeksprogramma.

Aansturing en begeleiding

De verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van dit plan van aanpak ligt bij de programmadirecteur Groen Hart. Hij is ook verantwoordelijk voor de aansturing van de kwartiermaker die door de WUR beschikbaar is gesteld. De uitvoering van dit plan van aanpak gebeurt door de kwartiermaker in samenwerking met de programmaleider Westelijke Veenweiden bij het programmabureau Groene Hart. Voor de begeleiding wordt een projectgroep georganiseerd waarin de potentiële partners zijn vertegenwoordigd.

Beoogde taken Kennis- en Innovatiecentrum:

Het Kennis- en innovatiecentrum opereert als kennismakelaar door onderzoekers uit verschillende disciplines en mensen uit de praktijk bij elkaar te brengen. Dat kan letterlijk zijn door het organiseren van ontmoetingen en bijeenkomsten of door als intermediair kennis door te geven. De kennis wordt gedeeld met overheden, onderwijs en bedrijfsleven. Daarnaast is het centrum aanjager van innovatie door met de verschillende bezoekers en gebruikers van het centrum en op basis van het onderzoek oplossingen voor vraagstukken te genereren die spelen bij ondernemers en overheden.

voorlichting

Ontvangen en rondleiden van bezoekers (ondernemers, bestuurders, ambtenaren, buitenlandse delegaties, studenten) langs experimenten, verzorgen van presentaties, verzorgen van publicaties (bijdragen aan tijdschriften, informatiemateriaal en via de eigen website), beantwoorden van vragen over innovaties en onderzoek (telefonisch/mail/bezoek), opzetten van en deelnemen aan kenniskringen.

Publieksvoorlichting is in eerste instantie geen kerntaak, maar kan dat worden als daar aparte financiering voor gevonden wordt.

Onderzoek en kennisontwikkeling

Opstellen onderzoeksprogramma Westelijke Veenweiden. Bijdragen aan onderzoeksprojecten en adviseren bij voorstellen (met name input van bestaande kennis, het leggen van verbanden met ander onderzoek en vakgebieden, ervaring uit de praktijk doorgeven), kennis verzamelen uit lopende en vroegere onderzoeken binnen en buiten het programma, verzamelen van ervaringen van gebruikers, etc.

Aanjagen van innovaties en onderzoek

Innovaties en onderzoek genereren door knelpunten te signaleren, de juiste partijen bij elkaar te brengen, innovatieateliers te organiseren, opstellen van voorstellen voor het onderzoeksprogramma van de stichting.

Beoogde opzet onderzoeksprogramma

Een kennis- en innovatiecentrum werkt het alleen als er ook daadwerkelijk onderzoek plaatsvindt en innovaties worden ontwikkeld. Daarover moeten ook afspraken gemaakt worden. Het voorstel is dat de diverse partners jaarlijks een onderzoeksprogramma vaststellen en afspreken wie in welk onderzoek participeert. De partijen houden zo wel zeggenschap over hun eigen budgetten en nemen deel in de onderzoeken die passen bij de eigen doelstellingen, maar er is wel samenwerking en de middelen worden gecombineerd en dus efficiënt ingezet. Iedere partij houdt zeggenschap over zijn eigen onderzoeksbudget. Deze werkwijze moet leiden tot brede onderzoeksvoorstellen die ook rekening houden met de relatie tussen de verschillende aspecten (bijv. bodem -- water -- landbouw). Onderzoeksvoorstellen worden verder als gebruikelijk uitgezet via bestaande kanalen als STOWA en SKB en bij de diverse onderzoeksinstituten

De voorstellen worden voorbereid door de medewerkers van het kennis- en innovatiecentrum en moeten passen in de gezamenlijk vast te stellen doelen. Het concept kennis- en innovatieprogramma Westelijke Veenweiden en het door de stuurgroep Groene Hart vastgestelde programma Westelijke Veenweiden bevatten daarvoor de bouwstenen.

De partners spreken de intentie uit om de komende jaren jaarlijks samen een bepaald bedrag aan onderzoek te besteden¹. Dit hoeft geen extra geld te zijn, maar kan ook uit bestaande onderzoeksbudgetten van de diverse partners worden geput. Vanzelfsprekend kunnen ook andere partijen dan de deelnemers participeren in de onderzoeksprojecten en wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van diverse nationale en internationale subsidies en programma's voor kennis en innovatie. De betrokkenheid van anderen vergroot het draagvlak en zorgt ervoor dat de feitelijke investering in onderzoek en innovatie veel groter is dan de bijdrage van de deelnemers in de stichting. Het is mogelijk om voor inhoudelijke advisering een programmaraad te vormen waarin ook anderen dan de deelnemers in de stichting kunnen adviseren over het programma.

¹ Orde van grootte is jaarlijkse investering in onderzoek van 750.000,-. Dit is een eerste inschatting en dient nader onderbouwd op basis van een analyse van zowel bestaande onderzoeksbudgetten als de kennisvraag en lopend onderzoek.

Bijlage 2

Gesprekken over kennisbehoefte met vertegenwoordigers van de in het Kennis- en Innovatieprogramma Westelijke Veenweiden deelnemende partijen

Datum	Organisatie	Gesprekspartners	Opmerking
03-08	Prov. Z. Holland	Sieb de Jong, Ron Mes, Cees Verdouw	
31-08/ 02-09	Prov. N. Holland	Ad Stavenruiter, Arne Distel, Coen Verstand, Erik Khodabux, Ester de Winter	korte schriftelijke reacties
01-09	Prov. Utrecht	Hans van Vugt, Hans Mankor, Anton Brombacher, Ad van Bokhoven, Hans Rijnten	vooroverleg met Josee Huesmann aanvullende reacties van
15-09	HH Rijnland	Dolf Kern	telefonisch overleg
19-09	HH St. Rijnlanden/ Schieland & Krimp.	Ronald Hemel Jan Oostdam	voorbereiding Stuurgroepvergadering
26-09	HH Stichtse Rijnlanden	Roel Bonda, Ronald Hemel	
27-09	HH Schieland & Krimpernerwaard	Jan Oostdam, Wim Twisk, Micel van Capellen	
28-09	WS Rivierenland	Gerard van Hiele	kort telefonisch overleg + schriftelijke reactie
29-09	LTO Noord	Arie Verhorst, Simon Ruiter, Klaas Barendregt, Peter van Arkel	
03-10	Wageningen UR	Theo Vogelzang, Paul Goedhals, Cees Kwakernaak, Frank Lenssinck	
07-10	Waternet	Maarten Ouboter	telefonisch overleg
10-10	HH Hollands Noorderkwartier	Ben Eenkhoorn	
10-10	19 personen op persoonlijke titel	Jan vd Akker, Ron Bunnik, Henk Davelaar, Niek van Eekeren, Onno van Eijk, Erik Jansen, Bert de Groot, Joop Harmsen, Mark Hensen, Sjaak Hogendoorn, Hein Korevaar, Freek van Leeuwen, Frank Lenssinck, Barend Meerkerk, Kees Romijn, Jaap Olie, René Schepers, Nico Verduin, Roelof Westerhof, Ronald Zom	creativiteitssessie op Zegveld
11-10	Min. van EL&I	Peter van der Knaap	

12-10 18 vertegenwoordigers van provincies, waterschappen, LTO Noord, Wageningen UR e.a. Jan Oostdam, Ronald Hemel, Jan Visch, Dirk vd Eijk, Cees Verdouw, Barend Meerkerk, Joop vd Does, Aafke Krol, Ad van Bokhoven, Martin vd Lee, Frank Lenssinck, Ron Mes, Stef Roëll, Jeroen Nolles, Arie Bassa, Arie Verhorst, Klaas Barendregt, Ben Eenkhoorn bespreking concept speerpunten en prioritaire onderwerpen